

L'EVOLUCIÓ DELS PARADIGMES DEL TEMPS PRESENT DE LA CONJUGACIÓ III EN CASTELLÀ I CATALÀ: ALTERNANCES VOCÀLIQUES METAFÒNIQUES I LA MORFOLOGIA AUTÒNOMA

MAX W. WHEELER

(Universitat de Sussex)

1 INTRODUCCIÓ: EL FENOMEN QUE INVESTIGUEM

El fenomen que investiguem és l'evolució en castellà i català dels paradigmes verbals del temps present on hi ha radicals alternants.¹ Un dels radicals alternants manifesta una vocal alta /i/ o /u/; l'altre alternant, o els altres alternants, manifesten vocals no altes.

En general entre la morfologia verbal castellana i catalana no hi ha més semblança que la que prové del romànic comú. En el fenomen que tractem avui, però, creiem que un estudi comparatiu pot resultar fructuós. L'evolució dels paradigmes amb variant de vocal alta sembla haver seguit camins paral·lels, o bé fins a cert punt el mateix camí, en la redistribució analògica dels radicals alternants.

1.1 Català actual

Alternances vocàliques en el radical del temps present. Hi ha dos models de distribució de la vocal alta (1).

En el model tipus *collir* trobem la vocal alta en el singular i en la tercera persona del plural de l'indicatiu i del subjuntiu. Aquest bloc de categories, l'anomenem **patró-N**, d'acord amb la tradició recent dels morfòlegs romanistes (Maiden 2004; O'Neill 2011; Wheeler 2011). En (1) marquem les caselles en gris.

1. Agraïco ben sincerament a Paul O'Neill la seva ajuda i el seu consell en la preparació d'aquest article. També agraïco els comentaris pertinents que m'oferiren alguns dels assistents a la conferència. Després de tornar de Salamanca vaig poder conèixer l'article de Marcello Barbato (2012) sobre aquest fenomen en espanyol i portuguès. M'alegro de constatar que coincidim en moltes perspectives, i que el seu article és complementari a aquest en certs aspectes, incloent-hi evidentment un tractament aprofundit de la metafònia/inflexió en portuguès.

(1)

		'cullir' vocal alta en el patró-N	
		Indicatiu	Subjuntiu
1SG	cull(o)	culli ~ culla	
2SG	culls	cullis ~ culles	
3SG	cull	culli ~ culla	
1PL	collim	collim	
2PL	colliu	colliu	
3PL	cullen	cullin ~ cullen	

		'venir' vocal alta en el patró-L	
		Indicatiu	Subjuntiu
	vinc	vingui ~ vinga	
	véns	vinguis ~ vingues	
	ve	vingui ~ vinga	
	venim	vinguem	
	veniu	vingueu	
	vénen	vinguin ~ vinguen	

En el model tipus *venir* trobem la vocal alta en la primera persona del present d'indicatiu i en tot el present de subjuntiu. Aquest bloc de categories, l'anomenem **patró-L**, d'acord amb la mateixa tradició recent. En (1) el marquem amb un contorn negre.

Aquests blocs de categories, anomenats *morfomes* en la teoria de la Morfologia Autònoma, seran centrals en la investigació de l'evolució flexional tant del castellà com del català.

En (2) teniu la llista de verbs del català actual que manifesten aquestes alternances.

- (2) Verbs del català normatiu actual que manifesten les alternances radical amb vocal alta - radical amb vocal no alta.

Conjugació II: o - u:

/u/ en el patró-L: *poder* (*puc - podem*), *voler* (*vull - volem*)

Conjugació III: e - i:

/i/ en el patró-N: *afegir* (*afig - afegim*), *fregir* (*frig - fregim*), *llegir* (*llog - llegim*), *renyir* (*riny - renyim*), *tenyir* (*tiny - tenyim*), *teixir* (*tix - teixim*), *vestir* (*vist - vestim*)

/i/ en el patró-N: *eixir* (*ix - exim*, més, en valencià, /i/ a la resta del patró-L: *isquem, isqueu*),

/i/ en el patró-L: *tenir* (*tinc - tenim*), *venir* (*vinc - venim*)

Conjugació III: o - u:

/u/ en el patró-N: val. *bullir* (*bull - bollim*), *collir* (*cull - collim*), *cosir* (*cus - cosim*), *engolir* (*engull - engolim*), *escopir* (*escup - escopim*), *omplir* en balear (*umpl - omplim*), *rostir* (*rust - rostim*), *sortir* (*surt - sortim*), *tossir* (*tus - tossim*)

/u/ en el patró-L, en valencià: *morir* (*muir - morim*)

El total d'arrels amb alternança en català actual normatiu és 22. El nombre total de verbs és més alt, ja que els verbs compostos segueixen el model de la seva arrel. En cap cas l'alternança de radicals no és exactament la que correspon a l'evolució fonètica regular.

En el català antic hi havia més verbs que manifestaven alternança d'aquesta mena, encara que amb certes diferències, especialment en relació amb les persones 1 i 2 del plural del present de subjuntiu, i al gerundi (3):

(3) **Català antic.** Exemples de paradigmes amb alternança metafònica

	'ferir' (< FĒRĪRE) Vocal alta en patró-L + GERUNDI L » N		'dormir' (< DŌRMĪRE) /ɔ/ en patró-N, e /u/ en la resta del patró-L + GERUNDI, /o/ en la resta N » L	
	Indicatiu	Subjuntiu	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	fir	fira	d[ɔ]rm	d[ɔ]rma
2SG	fers	fires	d[ɔ]rms	d[ɔ]rmes
3SG	fer	fira	d[ɔ]rm	d[ɔ]rma
1PL	ferim	firam	dormim	durmam
2PL	ferits	firats	dormits	durmat
3PL	feren	firen	d[ɔ]rmen	d[ɔ]rmen
GER		firent		durment
	+L: 'i-i, -L: 'e-e, G: i		+N: 'ɔ, -L-N: o, +L-N: u, G: u	

En aquests paradigmes (3) del català antic veiem la presència de la mateixa vocal alta en el gerundi, fenomen també present en castellà. Tindrem ocasió, doncs, de parlar d'una variant del patró-L: patró-L + GERUNDI. En *ferir* la distribució de variants de radical respecta el patró-L + GERUNDI. En *dormir*, el radical específic del patró-L es manifesta només en les caselles del patró-L + GERUNDI que **no** pertanyen al patró-N (en gris més fosc a (3)), el qual té variant propi. Així veiem que en aquest paradigma, el patró-N domina sobre el patró-L (N » L).

1.2 Castellà

En castellà les alternances amb vocal alta es limiten a la conjugació-i (III).

Castellà contemporani: en els verbs de la conjugació III, és de notar l'absència gairebé absoluta de vocals mitjanes tòniques /'e/, /'o/ (no alienes a les altres conjugacions). Hi ha tres models alternants amb vocal alta:

- 1 *herir* (ie-e-i), *morir* (ue-o-u: 2 verbs),
- 2 *pedir* (e-i), i
- 3 *adquirir* (ie-i: 2 verbs).

Esmentem també uns models no alternants de la conjugació III castellana, per establir més context.

(4)

Castellà	'herir' /je/ en el patró-N, /i/ en la resta del patró-L + GERUNDI, /e/ en la resta. N » L	
Etapa moderna	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	hiero	hiera
2SG	hieres	hieras
3SG	hiere	hiera
1PL	herimos	híramos
2PL	herís	hiráis
3PL	hieren	hieran
GER		hiriendo
	+L: 'je-i, -L: 'je-e: G: i	

Troblem el model d'*herir* (4) amb unes 10 arrels; amb els compostos, una quarantena de verbs.

(5)

Castellà	'morir' /ue/ en el patró-N, /u/ en la resta del patró-L + gerundi, /o/ en la resta. N » L	
Etapa moderna	Indicatiu	Subjuntiu
1sg	muero	muera
2sg	mueres	mueras
3sg	muere	muera
1pl	morimos	muramos
2pl	morís	muráis
3pl	mueren	mueran
ger		muriendo
	+L: 'ue-u, -L: 'ue-o: g: u	

El model de *morir* (5) correspon exactament, amb vocals arrodonides, al de *herir*. En el castellà actual el model és restringit a *dormir*, *morir* i a cap altre verb.

(6)	Castellà	'pedir' /i/ en patró-N&L + gerundi, /e/ en la resta = /i/ > /e/ / ____ (C)'i		'pedir' /i/ en patró-N&L + gerundi, /e/ en la resta = /i/ > /e/ / ____ (C)'i
	Etapa moderna	Indicatiu	Subjuntiu	Indicatiu Subjuntiu
	1sg	pido	pida	pido pida
	2sg	pides	pidas	pides pidas
	3sg	pide	pida	pide pida
	1pl	pedimos	pidamos	pedimos pidamos
	2pl	pedís	pidáis	pedís pidáis
	3pl	piden	pidan	piden pidan
	ger		pidiendo	

El model *pedir* (6) és el majoritari de la conjugació III per a les vocals anteriors: unes 22 arrels, uns 65 verbs incloent els compostos. En (6) representem el mateix paradigma de dues maneres. La distribució de la variant amb vocal alta correspon als dos patrons N i L + GERUNDI (N&L) conjuntament. Marquem el contorn del patró N&L amb ratlla triple. Observeu que en el model *pedir* (6) la distribució de les vocals radicals /e/ i /i/ respecta un principi fonològic: /e/ davant de /i/ tònica, /i/ en els altres contextos.

(7)	Castellà	'adquirir' /je/ en el patró-N, /i/ en la resta	
	Etapa moderna	Indicatiu	Subjuntiu
	1sg	adquiero	adquiera
	2sg	adquieres	adquieras
	3sg	adquiere	adquiera
	1pl	adquirimos	adquiramos
	2pl	adquirís	adquiráis
	3pl	adquieren	adquieran
	ger		adquiriendo

Només dos verbs actuals —*adquirir*, *inquirir*— segueixen el model de (7).

Finalment esmentem els models de verbs de la conjugació III amb alterança sense vocal alta, o amb vocal alta sense alterança:

(8)

Castellà	'venir' /e/ en el patró-L, /je/ en la resta del patró-N, /e/ en la resta. Conflicte entre patrons L i N; L » N	
Etapa moderna	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	vengo	venga
2SG	vienes	vengas
3SG	viene	venga
1PL	venimos	vengamos
2PL	venís	vengáis
3PL	vienen	vengan
GER		veniendo

El model (8) correspon només a *venir*, amb 13 compostos. Hi ha conflicte entre els patrons N i L. La distribució patró-L predomina sobre la de les caselles del patró-N (L » N). En aquest exemple, el radical del patró-L es caracteritza amb un element velar a més del vocalisme propi.

(9)

Castellà	'cernir' /je/ en el patró-N, /e/ en la resta	
Etapa moderna	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	cierno	cierna
2SG	ciernes	ciernas
3SG	cierne	cierna
1PL	cernimos	cernamos
2PL	cernís	cernáis
3PL	ciernen	ciernan
GER		cerniendo

El model (9) correspon només a dues arrels, que són més tradicionalment de la conjugació II: *cernir* (variant de *cerner*), —*concernir*, *discernir*; *hendir* (variant de *hender*).

En (10) teniu la llista de verbs actuals de la conjugació III castellana que no manifesten alternança vocàlica, i uns quants verbs defectius.

(10) Verbs de la conjugació III sense cap alternança vocàlica:

e - e: *sumergir*; *convergir*, *divergir*

o - o: *oír*, *desoír*, *entreoír*

i - i: *admitir*, *afligir*, *asistir*, *astringir*, *cobibir*, *colidir*, *comprimir*, *decidir*, *delinquir*, *dirigir*, *dirimir*, *disidir*, *distinguir*, *dividir*, *erigir*, *escindir*, *escribir*, *esgrimir*, *exigir*, *eximir*, *extinguir*, *fingir*, *finir*, *infringir*, *percibir*, *perimir*, *redimir*, *vivir*, amb els compostos de les

mateixes arrels. Generalment són cultismes, presos de verbs llatins amb <I> ortogràfica²

u - u: la resta dels verbs de la conjugació III amb vocal labial

Verbs defectius: (en el temps present només manifesten formes de les categories [-N,-L])

e: *agredir, aterirse, tra(n)sgredir*

o: *abolir, descolorir*

u: *compungir*

1.2.1 Metafonia (inflexió vocàlica)

No hi ha dubte que el fenomen principal que produeix alternances entre vocals altes i no altes en els paradigmes verbals del temps present, és, com saben els romanistes, la metafonia (inflexió vocàlica) provocada per una iod heretada del llatí en certes formes de certs paradigmes de les conjugacions llatines II, III i IV. Ho expliquem després. Tanmateix, la distribució que veiem tant en la llengua antiga com en l'actual de variants de radical amb vocal alta correspon en grau bastant reduït a la distribució de formes amb iod etimològica.

Això es veu en la taula (11), que és un resum dels models bàsics castellans de la conjugació III segons la vocal del radical en protoromànic, segons López Bobo (1998: 54), corregit i ampliat:

2. En cast. ant. *percibir* pertanyia a la classe [e - i], quant al temps present, amb variació <perceb-> ~ <percib-> en la resta del verb. *Recibir* era semblant, però amb més exemples antics de *recibimos*, al costat de *recebimos*. També variables en el castellà antic eren *escribir/escrevir* i *vivir/vevir*: Les formes amb <-i-> pre-tònica davant de <-i-> sempre eren majoritàries (*escriu-* entre 58 i 70% segons els segles, i *viv-* entre 58 i 84% abans de 1500) i al segle XVIII ja són quasi exclusives (dades del CORDE).

(11) Vocal protorom.	Verbs amb iod	Alternança moderna	Verbs sense iod	Alternança moderna
i	RĪDĒRE	e-i		
			SCRĪBĒRE, VĪVĒRE	i
			RĒQUĪRĒRE	je-e-i
e			ADQUĪRĒRE	je-i
	RĒCĪPĒRE	i	RĒDĪMĒRE	i
	ĪMLĒRE, MĒTĪRI	e-i	CĪNGĒRE, PĒTĒRE	e-i
ɛ			FĪNDĒRE	je-e
	FĒRĪRE, FĒRVĒRE, SĒNTĪRE	je-e-i	INSĒRĒRE, CŌNVĒRTĒRE, ADHAERĒRE	je-e-i
	SĒRVĪRE, VĒSTĪRE	e-i	RĒGĒRE, GĒMĒRE	e-i
	VĒNĪRE	je-e	CĒRNĒRE	je-e
u			SUBMĒRGĒRE	e
	PŪNĪRE, LŪCĒRE	u	SŪMĒRE, CŌNDŪCĒRE	u
o	SŪBĪRE, ŌRDĪRI, PŪTRĒRE	u	DESTRŪĒRE, FŪNDĒRE	u
	ɔ	CŌMPLĒRE, CŌŌPĒRĪRE	u	TŌLLĒRE
			MŌRĪRI, DŌRMĪRE	ue-o-u

Entre els verbs amb iod, el diftong creixent es limita a verbs amb vocal oberta etimològica (si bé no tots el manifesten). Quan no hi va haver iod originària, la distribució entre les vocals anteriors és menys sistemàtica encara.

Observarem que l'alternança amb vocal alta anterior prové també, en ambdues llengües, d'una altra font important: verbs amb /i/ originària a l'arrel, dissimilada davant d'una altra /i/ tònica p.e. RĪDĒRE a (11), entre els quals DĪCĒRE > *decir*, *dir* devia ser important per la seva freqüència.

2 ASPECTES TEÒRICS I METODOLÒGICS

Volem destacar quatre aspectes importants que ens han de guiar en aquesta investigació.

- lleis fonètiques
- necessitat de reconstrucció hipotètica
- principis de Morfologia Autònoma
- principis de Naturalitat Morfològica

(a) Quan parlem de redistribució analògica de radicals variants, és imprescindible deixar ben establert quines formes eren les heretades segons les **lleis fonètiques**. Ens cal construir, doncs, un model de l'evolució fonètica (basat en exemples del lèxic no verbal).

(b) Una explicació sòlida i convincent implicarà per força fer **reconstrucció** de paradigmes verbals en l'època preliterària. Cal tenir present que

hi ha un mil·lenni en la història romànica en la qual ens falten dades de l'evolució morfològica. La base de la reconstrucció morfològica seran les formes derivades segons les lleis fonètiques.

(c) En l'evolució flexional, hi ha en cada llengua principis d'organització purament morfològics. Això és el que té en compte la teoria de **Morfologia Autònoma**. A més de les conegudes relacions entre forma i significat morfosintàctic, les llengües manifesten relacions purament formals entre elements paradigmàtics anomenats «*morfomes*» que no comparteixen necessàriament trets semàntics o fonològics.

MORFOMA: un bloc no natural de categories flexionals que tendeix a
 -mantenir coherència, a
 -manifestar convergència, i a
 -atreure's elements aliens a la distribució lèxica originària (Maiden 2004: 139).

Coherència: en l'evolució totes les caselles d'un morfoma tendeixen a comportar-se de la mateixa manera.

Convergència: en l'evolució, les caselles d'un morfoma tendeixen a manifestar les mateixes característiques fonològiques, i semblantment, les instàncies lèxiques d'un morfoma tendeixen a manifestar les mateixes característiques fonològiques.

Atracció: altres alternances morfològiques tendeixen a adaptar-se a la distribució morfòmica.

(d) L'evolució morfològica està subjecta a principis de **Naturalitat Morfològica**. Resumidament, dintre d'un paradigma, els elements més marcats es poden reformar sobre el model d'elements menys marcats, però no al revés. Els elements menys marcats d'un paradigma es poden reformar només copiant models *extraparadigmàtics*, és a dir, copiant un paradigma d'altres lexemes.

En els treballs anteriors sobre el nostre tema (referits al castellà, sobretot, i al gallegoportuguès), fins en els més detallats, com ara els de Malkiel (1966),³ Cano Aguilar (1986),⁴ i López Bobo (1998), trobem a faltar una o més d'una de les perspectives que acabem d'esmentar.

En la nostra investigació ens han guiat molt certs treballs recents sobre la flexió verbal iberoromànica del nostre amic Paul O'Neill, professor de llengua castellana a la universitat de Sheffield (2011; en premsa a, b). Ell sí que té en compte les tres primeres perspectives que hem esmentat, si bé la quarta no figura tant com hauríem desitjat en els treballs esmentats. Ara bé,

3. Malkiel apunta cap a la Morfologia Autònoma parlant de 'blocs de categories morfosintàctiques'.

4. Cano Aguilar s'adona prou que hi ha contextos en els quals la iod postconsonàntica regularment no provoca metafoia, i que aquest fet ha estat desatès en la bibliografia sobre el tema. Mai no hi hagué metafoia regular en *medir* ni *sentir*, verbs que han triat la majoria d'estudiosos per exemplificar l'evolució del fenomen.

ell no reïx del tot, creiem, a establir correctament les lleis fonètiques de la metafoia provocada per iod, i hauria pogut anar més enllà en l'elaboració i l'argumentació de les reconstruccions dels paradigmes de l'època preliterària.

3 ESTABLIR LES BASES PER A LA INVESTIGACIÓ DE LES REORGANITZACIONS ANALÒGIQUES

Com hem dit, el model de paradigma del present amb alternança de radicals, on una vocal no alta alterna amb una vocal alta, s'origina en verbs llatinovulgars que manifestaven una iod desinencial en certes categories, a saber: primera persona del present d'indicatiu, tot el present de subjuntiu, més el gerundi i el participi present en verbs de la conjugació IIIb tipus CAPIŌ, i de la conjugació IV.

Exposem en (12) les desinències del temps present de les conjugacions -e i -i romàniques que suposem heretades del llatí vulgar. El vocalisme és el del protoromànic occidental; incloem també la lenició consonàntica de les oclusives entre continuants. Indiquem en gris les caselles dels sufixos (amb /j/, o /-i/ final) que provoquen inflexió metafònica. Marquem amb cursiva les terminacions que foren reemplaçades analògicament en l'evolució del protoromànic occidental per altres ja presents en el sistema, indicant amb fletxes la direcció del reemplaçament.

(12) Desinències del sistema del present de les conjugacions -e i -i (II i III) del protoromànic occidental

	Conj. IIIa -ō MĪTTŌ	canvis > proto- romànic	Conj. II -eō DĒBEŌ	canvis > proto- romànic	Conj. IIIb -iō CAPIŌ	canvis > proto- romànic	Conj. IV -iō DŌRMIŌ
INF	´-ere ⁵		-ére	(←)	´-ere	(→)	-íre
PRS.IND 1SG	´-o		´-jo		´-jo		´-jo
2SG	´-es		´-es		´-es	←	´-is
3SG	´-et		´-et		´-et		´-et
1PL	´-emos	→	-émos	←	´-emos	(→)	-ímos
2PL	´-edes	→	-édes	←	´-edes	(→)	-ídes
3PL	´-ont	→	´-ent	←	´-jont	←	´-jont
IMP 2SG	´-e		´-e		´-e	(←)	´-i
2PL	´-ede	→	-éde	←	´-ede	(→)	-íde

5. En castellà la desinència àtona de l'infinitiu ´-ere sempre fou reemplaçada per -ére o -íre.

PRS.SBJV 1SG	´-a		´-ja		´-ja		´-ja
2SG	´-as		´-jas		´-jas		´-jas
3SG	´-at		´-jat		´-jat		´-jat
1PL	-ámos		-jámos		-jámos		-jámos
2PL	-ádes		-jádes		-jádes		-jádes
3PL	´-ant		´-jant		´-jant		´-jant
GER	-éndo		-éndo	←	-jéndo		-jéndo

La reconstrucció parcial esbossada en (12) del temps present de les conjugacions II, III i IV en el protoromànic occidental devia ser ocasionada en part pel fet que la forma menys marcada —la tercera persona del singular del present d'indicatiu *-et*— ja era igual en totes quatre variants de les tres conjugacions, després de la confluència de *-ĒT* i *-ĪT*. Sobre aquesta forma es devia regularitzar la 3PL per donar una forma única *-ent* (amb testimonis de llatí vulgar), i creiem que també la 2SG per donar *-es*. (La desinència *-is* de la conjugació IV < *-ĪS* hauria provocat metafonia de /ɛ/, /e/, /ɔ/ i /o/, però no en veiem cap indici de tal efecte.) La desinència *-i* pròpia de la segona persona del singular de l'imperatiu de la conjugació IV es devia mantenir, si més no en certs verbs, amb efecte metafònic en cat. *vi(ne)*, cast. *ven*, < *VĒNI*, i potser mantinguda en *cobri*, *obri*, *ompli*. El trasllat de certs verbs de les conjugacions II i III a la IV és representat per (→) a la taula (12). A més de les semblances entre les conjugacions que es reflecteixen en (12), el trasllat entre conjugacions en romànic devia ser condicionat, o bé motivat, per dos fets: primer, la presència en llatí d'un quants verbs heteròclits freqüents, com ara *CŪPIO*, *CŪPĒRE* - *CŪPĪVI* 'desitjar', *SAPIO* - *SAPĒRE* - *SAPĪVI* 'gustar, ser savi', *VĒNIO* - *VĒNĪRE* - *VĒNI* 'venir', *PĒTO* - *PĒTĒRE* - *PĒTĪVI* ' cercar';⁶ i segon, la variació conjugacional ja present abans de l'any 500, p.e. *FŪGĪRE* al costat de *FŪGĒRE* 'fugir', *MŌRĪRI* al costat de *MŌRI* 'morir', *PARĪRE*, *PARĪRET*, *PARĪBO* al costat de *PARĒRE*, *PARĒRET*, *PARĪAM* 'parir', *CŪPĪRE*, *CŪPĪMUS* al costat de *CŪPĒRE*, *CŪPĪMUS*, i *SAPUI* al costat de *SAPĪVI*.

Tornem ara a intentar establir els efectes regulars de iod en l'evolució del castellà i del català. En principi aquests efectes poden ser de dues menes: palatalització d'una consonant adjacent, i metafonia de la vocal de la síl·laba precedent a la iod.

Amb certes excepcions, en l'evolució de la morfologia verbal, s'han suprimit totes les alternances consonàntiques originades per la presència de iod en les categories marcades en gris en (12), amb restauració analògica de la consonant bàsica present en la resta de les categories flexionals. Les alternances vocàliques han prosperat més. En català, no molt, però en castellà les alternances vocàliques han vingut a caracteritzar la conjugació-i sencera.

6. No estranya gens, doncs, de trobar *pedir* 'demanar' en castellà, *a peji* 'festejar' en romanès.

En el nostre examen de les lleis fonètiques pertinents a iod, hem inclòs no solament la iod procedent d'una vocal anterior llatina en posició d'hiat, sinó també les iods d'altres orígens. Naturalment hem buscat exemples de lexemes no verbals, ja que ens interessa establir l'evolució quan no hi entren possibles analogies paradigmàtiques. En (13)-(23) exposem els exemples en diverses taules, dividides segons la consonant o el grup de consonants que segueixen la vocal en qüestió.

4 INFLEXIÓ VOCÀLICA

En castellà la inflexió de les vocals tòniques obertes /ε/ i /ɔ/ impedeix la diftongació que seria normal en altres contextos.

En català la inflexió de les vocals tòniques obertes /ε/ i /ɔ/ davant de iod va donar /i/ i /uj/ respectivament, amb la /j/ de /uj/ absorbida en una consonant palatal següent.⁷

El resultat de la inflexió de les mitjanes tancades /e/ i /o/ va ser /i/ i /u/ en ambdues llengües.

Tingueu en compte que en el protoromànic el contrast entre mitjanes obertes (/ε/, /ɔ/) i tancades (/e/, /o/) operava només en les síl·labes tòniques. En síl·labes àtones trobem només cinc timbres vocàlics: /i/, /e/, /a/, /o/, /u/, de manera que cal examinar separadament la possible inflexió de vocals àtones (pretòniques).

(13) Taula 1.A1 Inflexió de vocals tòniques per iod: castellà

	Cons. LV	Evolució cons. cast. ant.	ε	ɔ	e	o	Exemples
1	cons. +tj, kj	ts					*BRÓCCIO > *brueço > breço, CÉRCIO > cierço; ARGÊNTEO > arienço, LÊNTEO > lienço; *PÉTIIA > pieça; *COMBRÓTTIA > *combrueça > combleça, SEGÓNTIA > Si-güença, FÓRTIA > fuerça; ÚRCEA > orça
	voc. +tj, kj, cons. +dj	ɰ	no	no	no	no	VÍTIO > bezo; PIGRÍTIA > pereza; PÚTEO > pozo; VÍRDIA > berza, *ADMÓRDIO > al-muerzo

7. En el present estudi, no ens cal precisar si la inflexió davant de iod en català va procedir a través d'un estadi de diftongació (/ε/ > /je/ > /i/, /ɔ/ > /yo/ > /u/—l'opinió majoritària), o si s'hi va arribar directament (com han proposat uns quants estudiosos).

(14) Taula 1.A1 Inflexió de vocals tòniques per iod: **català**

	Cons. LV	Evolució cons.	ε	ɔ	e	o	Exemples
1	cons. +tj, kj	ts > s	no	no	no	no	TĒRTIO > <i>terç</i> ; ARGĒNTEO > <i>argenç</i> , LĒNTEO > <i>llenç</i> ; *PĒTTIA > <i>peça</i> ; FĒRTIA > <i>força</i> ; ŪRCEA > <i>orça</i>
	voc +tj	ð > w/Ø/z					PRĒTIO > <i>preu</i> ; PĪGRĪTIA > <i>peresa</i>

(15) Taula 1.A2 Inflexió pretònica, en castellà i en català

		Cons. LV	Ètim	Castellà	Català	Oc.	Ptg.
1	e	ntj	LĪNTĒOLO	<i>lenzuelo</i>	<i>llençol</i>	<i>lensol ~ linsol</i>	
			TĒNTĪONE	<i>tenzón</i>	<i>tençó</i>	<i>tenso</i>	<i>tenção</i>
	o	rtj	TĒRTĪARIO	<i>tercero</i>	<i>tercer</i>	<i>tersier</i>	
			PŌTĪONE	<i>poçón</i>			<i>poção</i>
		rtj	TŌRTĪONE	<i>torzón</i>	<i>torçó</i>		

La conclusió de la taula 1.A (13)-(15) és que en castellà i en català no hi ha cap inflexió vocàlica davant dels grups consonàntics protoromànics amb iod (/tj/, /kj/) que originaven africades sibilants (> /ts/, /tʃ/). L'evolució d'africades palatals cap a dentals degué tenir lloc abans de l'inici de cap efecte metafònic de iod. Aquest fet de fonètica històrica, que no és cap novetat, ha estat menystingut, sembla, per gairebé tots els que s'han ocupat de l'evolució d'alternances vocàliques metafòniques en la conjugació-i.⁸ La conseqüència és que els verbs *medir* (*mido - midamos*) i *sentir* (*sintamos*; o bé *mentir - mintamos*), amb que hom sol exemplificar aquella evolució en castellà, no serveixen per a aquest objectiu. La presència d'una vocal alta en el paradigma tant de *medir* < MĒTĪRI com de *sentir* < SĒNTĪRE o *mentir* < MĒNTĪRE no pot ser sinó analògica.⁹

(16) Taula 1.B1 Inflexió de vocals tòniques per iod: **castellà** . (Entre parèntesis (): resultat regular inferit dels contextos anàlegs.)

Grup	Cons. LV	Evolució cons. cast. ant.	ε	ɔ	e	o	Exemples
2	lj	ɕ	(sí)	sí	no	no	FŌLIA > <i>hoja</i> ; CĪLIA > <i>ceja</i> ; CUSCŪLIO > <i>coscojo</i>
	k'l	ɕ	sí	sí	no	no	SPĒCŪLO > <i>espejo</i> ; ŌCŪLO > <i>ojo</i> ; APĪCŪLA > <i>abeja</i> ; VULPĒCŪLA > <i>volpeja</i> ; FENŪCŪLO > <i>hinojo</i>

8. Barbato (2012) sí que ho té en compte (n. 16).

9. En CŌCTĪONE > cat. ant. *cuçó* (cat. mod. *coissor*) veiem l'efecte metafònic del grup /kt/, no de /(C)tj/, cp. LĒCTĪONE > *lliçó*.

Grup	Cons. LV	Evolució cons. cast. ant.	ε	ɔ	e	o	Exemples
3	dj	+vocal posterior: j +vocal anterior: ∅	(sí)	sí	no	(no)	HÓDIE > <i>boy</i> ; DESÍDIO > <i>de-seo</i>
	gj	+vocal posterior: j +vocal anterior: ∅	(sí)	(sí)	no	no	CORRÍGIA > <i>correa</i> ; ARRÚGIA > <i>arroyo</i>
	j(j)	+vocal posterior: j +vocal anterior: ∅	sí	sí	(no)	(no)	*PŪLĒHIO > <i>poleo</i> ; TRŌIA > <i>troya</i>
	g ^{e/i}		sí	(sí)	no	(no)	GRĒGE > <i>grey</i> ; RĒGE > <i>rey</i> ¹⁰
4	ks	ʃ	sí	sí	(no)	no	SĒX > <i>seis</i> ; CŌXO > <i>coxo</i> ; FLŪXO > <i>floxo</i>
	ssj	ʃ	(sí)	(sí)	(no)	no	RŪSSEO > <i>roxo</i>
5	sj	metàtesi de iod, absorbida per /e/	sí	(sí)	no		CERĒSIA > <i>cereza</i> ; CERVĒSIA > <i>cerveza</i>

En la Taula 1.B1 (grups 2-5) observem inflexió de les vocals mitjanes obertes, però no de les tancades. Dit d'una altra manera, en els contextos indicats s'abolix el contrast entre mitjanes obertes i tancades, a favor de les últimes.

(17) Taula 1.C1 Inflexió de vocals tòniques per iod: **castellà**

Grup	Cons. LV	Evolució cons.	ε	ɔ	e	o	Exemples
6	kt	tʃ	sí	sí	no	sí	LĒCTO > <i>lecho</i> ; ŌCTO > <i>ocho</i> ; DĪRĒCTO > <i>derecho</i> ; CONDŪCTO > <i>conducho</i>
7	nj	ɲ	sí	no	no	sí/no	INGĒNIO > <i>engeño</i> ; CHELIDŌNIA > <i>celidueña</i> ; STAMĪNEA > <i>estameña</i> ; CALŪMNIA > <i>caloña</i> ; ?CICŌNIA > <i>cigüeña</i> ; CŪNEO > <i>cuño</i>
	gn	ɲ			no	sí	LĪGNO > <i>leño</i> ; PŪGNO > <i>puño</i>
	ng ^{e/i}	ɲ		no	(no)	(sí)	LŌNGE > <i>lueñe</i> ; (PŪNGIT > <i>puñe</i>)

En comparació amb els grups de la Taula 1.B1 (16), en la Taula 1.C1 (17) (grups 6-7) veiem efectes més variats: /e/ tancada no inflexiona; /ɔ/ oberta no inflexiona davant de nasal palatal. Amb /o/ davant de nasal palatal hi ha diversitat de resultats amb evolucions paradoxals: CALŪMNIA > *caloña*; ?CICŌNIA > *cigüeña*; CŪNEO > *cuño*.

10. L'evolució regular del vocalisme al present del verb *huir* (< FŪGĒRE - FŪGĪRE) no és clara. D'acord amb ARRŪGIA > *arroyo*, i conforme a les tendències generals del grup 3, no hi hauria d'haver inflexió ni en el patró-N (davant de /g^{e/i}/) ni en el patró-L (davant de /gj/). Atès que l'evolució regular d'aquest verb en català també és poc clara, no l'hem inclòs entre els exemples que comentem. Tant en castellà antic com en català antic, trobem freqüentment /o/ àtona en aquest verb —cast. *foyendo, fojan, foir, foirán*, etc.; cat. *fogiren, fogia, fogiu, fogirets, fogim*, etc., però sempre /u/ en el radical tònic, i en el radical àton del subjuntiu: *fuyamos, fuyades; fujam, fujats*.

(18) Taula 1.D1 Inflexió de vocals tòniques per iod: castellà

Grup	Cons. LV	Evolució cons. cast. ant.	ε	ɔ	e	o	Exemples
8	rj	metàtesi de iod, absorbida per /e/, /i/; *oj, *uj > ue	sí	sí	sí	sí?	MATÈRIA > <i>madera</i> ; CÒRIO > * <i>coiro</i> > <i>cuero</i> ; CÈREO > <i>cirio</i> ; RASÓRIO > * <i>rasuïro</i> > <i>rasuero</i> > <i>rasero</i> (? o > * <i>rasoïro</i> > <i>rasuero</i> > <i>rasero</i>)
9	bj, vj pj mj	sense canvis a part lenició	sí	sí	(sí)	sí	SUPÈRBIA > <i>soberbia</i> ; SEGÒVIA > <i>Segovia</i> , NÓVIO > <i>novio</i> , RÚBEO > <i>rubio</i> ; PLŪVIA > <i>lluvia</i> SÈPIA > <i>xibia</i>
10	Crj rrj	sense canvis a part lenició	(sí)	sí	sí	sí	ÓSTREA > <i>ost(r)ia</i> ; PRÓPRIO > <i>prop(r)io</i> ; VÍTREO > <i>vidrio</i> ; OCTÒBRIO > cast. ant. <i>ochubrio</i> , LŪTRA x εῦυδρις > <i>nutria</i> HÓRREO > <i>orrio</i>
11	stj	sense canvis	(sí)	(sí)	no	sí	BÈSTIA > <i>bestia</i> ; ANGŪSTIA > <i>angustia</i> x55 >1450 ¹¹

En la taula 1.D1 (18) (grups 8-11, on iod es devia preservar molt més temps, i fins a l'actualitat en els grups 9, 10, 11) veiem inflexió general. En el grup 11, els exemples són massa pocs perquè puguem parlar d'evolució regular. Això és un problema per a la interpretació de l'evolució del paradigma de *vestir*: VĒSTIO > **viest(j)o* o, amb més probabilitat, en vista de la resta dels grups 8-11, > **vest(j)o*.

En (19) resumim l'evolució en castellà de les vocals tòniques mitjanes davant de iod.

(19) Resum de la inflexió de les vocals tòniques en castellà:

Taula 1		Resultat
Grup 1	> ts, tʃ	sense inflexió
Grups 2, 3, 4, 5	> tʃ, j/∅, ʃ, s	inflexió sols de vocals mitjanes obertes (/ε/, /ɔ/) – falta d'exemples per a /o/ davant de /sj/
Grup 6	> tʃ	inflexió de /ε/, /ɔ/, i /o/ davant de /kt/ > /tʃ/
Grup 7	> ɲ	inflexió de /ε/ davant de /ɲ/, i de /o/ davant de /ɲ/ < /qn/ o /nq ^{e/ɲ} /
Grups 8, 9, 10	LABj, (C)rj	inflexió general (si interpretem RASÓRIO > * <i>rasuïro</i> > <i>rasuero</i> > <i>rasero</i>)
Grup 11	stj	inflexió de /o/ < ũ

Noteu que als grups 6, 7, 9, 10, 11, en els casos de la inflexió de /o/, l'ètim té ũ llatina, fora de OCTÒBRIO > *ochubrio*.

11. Al costat de ōSTIO ~ ll.v. ŪSTIO > *uço*.

En les taules (20)-(21) posem els exemples pertinents a la inflexió de vocals tòniques per iod en català, amb resum a (22).

(20) Taula 1B-C1 Inflexió de vocals tòniques per iod: català

Grup	Cons. LV	Cat.	ε	ɔ	e	o	Exemples
2	lj	ʎ	(sí)	sí	no	no	MĒLIUS > <i>mills</i> , FŌLIA > <i>fulla</i> ; CĪLIA > <i>cella</i> ; CUSCŪLIO > <i>coscoll</i>
	kʎ	ʎ	sí	sí	no	no	SPĚCŪLO > <i>espill</i> ; ŌCŪLO > <i>ull</i> ; APĪCŪLA > <i>abella</i> ; FENŪCŪLO > <i>fonoll</i>
3	dj	ɟ	sí	sí	sí/no	sí/no	MĒDIA > <i>mitja</i> ; PŌDIO > <i>puig</i> ; DESĪDIO > <i>desig</i> , -ĪDIAT > <i>-eja</i> ; REPŪDIO > <i>rebuig</i> , STŪDIO > <i>estoig</i> ¹²
	gj	ɟ			no		CORRĪGIA > <i>corretja</i> , RĒGIO > <i>reig</i>
	j(j)	ɟ	sí	sí			PĒIUS > <i>pits</i> ; TRŌIA > <i>truja</i>
	g ^{ε/i}	ɟ	no		sí/no	(sí)	GRĒGE > <i>greig</i> ; LĒGE > <i>llig</i> , RĒGE > cat. ant. <i>reig</i> (ĒLĪGIT > <i>eleig</i> ; ?FŪGIT > <i>fuiig</i> ¹³)
	bj	ɟ			(no)	no	(DĒBEAT > <i>deja</i>); RŪBEA > <i>roja</i>
4	ks	ʃ	sí	sí		sí/no	FLĒXO > <i>Flix</i> ; CŌXA > <i>cuixa</i> ; FLŪXO > <i>flux</i> , BŪXO > <i>boix</i>
	stj	ʃ				sí/no	(CO)ANGŪSTIA > cat. ant. <i>anguxa</i> ~ <i>angoxa</i> , <i>conguxa</i>
5	sj	z			no		CERVĒSIA > <i>cervesa</i>
6	kt	jt	sí	sí	no	sí/(no)	LĒCTO > <i>llit</i> ; ŌCTO > (<i>v</i>) <i>uit</i> ; DĪRĒCTO > <i>dret</i> ; CONDŪCTO > <i>conduit</i> , LŪCTA > <i>lluïta</i>
7	nj	ɲ	sí	sí	no	sí/no	INGĒNIO > <i>enginy</i> ; CATALŌNIA > <i>Catalunya</i> ; STAMĪNEA > <i>estamènyia</i> ; CŪNEO > <i>cunya</i> ; COTŌNEO > <i>codony</i>
	gn	ɲ			no	sí/(no)	LĪGNA > <i>llenya</i> ; PŪGNO > <i>puny</i>
	ng ^{ε/i}	ɲ		sí		sí/(no)	LŌNGE > <i>lluny</i> ; AXŪNGIA > <i>ensunya</i>

12. Al costat d'*estoig* Coromines remarca, *DECat.* s.v: '*estuig* en docs. ross.; l'*InvLC* [d'Alart] recull 26 testimonis d'*estuig* des de 1315 a 1433, si bé també n'hi ha d'*estoig* des de 1369 en nombre de 8'.

13. Com hem insinuat en la nota 10, no és clar que l'evolució FŪGIT > *fuiig* sigui regular.

(21) Taula 1.D1 Inflexió de vocals tòniques per iod: català

Grup	Cons. LV	Cat.	ε	ɔ	e	o	Exemples
8	rj		sí	sí	sí	no	FÈRIA > <i>fira</i> , CÒRIO > <i>cuir</i> ; MONASTÈRIO > <i>monestir</i> ; MARTÝRIO > cat. ant. <i>martir</i> ; -ATÓRIO > <i>-ador</i>
9	vj pj		sí/no	?sí	sí		NÈRVIO > <i>nervi</i> ~ <i>nirvi</i> , CÈRVIA > <i>cèrvia</i> ~ <i>círvia</i> , NÓVIO > <i>nuvi</i> SÈPIA > <i>sípia</i>
	mj	m			no		VINDÈMIA > <i>verema</i>
10	Crj rrj		no	no	sí	sí	ÒSTREA > <i>ostra</i> ; PRÒPRIO > <i>prop(r)</i> ; VÍTREO > <i>vidre</i> ; LŪTRA x ἔνυδρις > <i>llúdria</i> ; OCTÒBRIO > cat. ant. <i>buytubri</i> HÓRREO > <i>orri</i>

(22) Català: inflexió de les vocals tòniques davant de iod: resum

Taula 1	Cons	Resultat
Grup 1	> ts, tʃ	sense inflexió
Grups 2-8	> ʎ, tʃ, ʃ, jt, ɲ, t	inflexió general de les vocals mitjanes obertes /ε, ɔ/ (una excepció en el mot rar <i>greig</i> < GRÈGE)
Grup 2	> ʎ	sense inflexió de /e/, /o/
Grup 3	> /tʃ/	inflexió variable de /e/, /o/ En la nostra interpretació, la variabilitat en aquest context és el resultat genuí, si bé quan el grup originari és /gj/ no veiem inflexió de /e/. Hi pot haver inflexió de /e/ davant de /tʃ/ < /dj/ (<i>desig</i>), però en aquest context el resultat freqüent era <e> /ə/ (-ĪDIAT > <i>-eja</i>). Davant de /tʃ/ < G ^{ei} hi ha <i>lilig</i> < LÈGE, que costa de creure que no sigui una evolució genuïna, al costat també de cat. ant. <i>reig</i> < RÈGE. En el paradigma d' <i>elegir</i> < ELIGÈRE, les formes amb Ī > <e> semblen més primitives i més freqüents.
Grups 4-7	> ʃ, jt, ɲ	sense inflexió de /e/ ; mots que tenien Ū breu llatina mantenen una vocal alta, si bé hi ha variació <i>angoxa</i> ~ <i>anguxa</i> < ANGŪSTIA en català antic. Hi ha pocs exemples de mots amb Ō a l'ètim, però COTŌNEO > <i>codony</i> avala la distinció entre les dues fonts de /o/ mitjana tancada del protoromànic.
Grup 8	r	inflexió de /e/, però no de /o/
Grup 9	LABj	massa pocs exemples per poder establir conclusions generals, si bé hi ha variació antiga en el cas de /ε/ davant de /rVj/.
Grup 10	Crj	? inflexió de les mitjanes tancades /e/, /o/, però no les obertes /ε/, /ɔ/

Observeu que la qüestió de la inflexió metafònica de les vocals mitjanes tancades en català és d'una certa complexitat.

En la bibliografia s'ha prestat poca atenció a la qüestió de la metafonia pretònica. Més ben dit, s'ha donat per descomptat una inflexió metafònica

generalitzada en les dues llengües de les vocals mitjanes pretòniques davant de iod. Els exemples entre el lèxic no verbal són pocs. Hem intentat recollir dades rellevants en (23), amb conclusions en (24).

Destaquem que en les dues llengües sembla haver-hi inflexió pretònica davant de grups amb iod mantinguda, i de /e/ davant de /rj/. A part d'això, hi ha inflexió de /o/ generalment en català (amb excepcions), però en contextos molt limitats en castellà.

(23) Taula 1.B-D2 Metafonia pretònica, en castellà i en català

	Cons.	Ètim	Castellà	Català	Oc.	Ptg.	Notes
2	e	lj	MÉLIORE mejor x>70000, mijor - x372 →1700	Cat. ant. mellor x559 millor x2162 pavalló, pavelló			Cat. infl < mills
		PAPILIONE					
	o	lj	CÔLEONE CÛCÛLLATA x CÛCÛLLIÖNE cojón cogujada x37 →1600, cogojada x1 →1400)	colló cogullada	colhon		
		MÛLIÈRE	mujer x88807, mojer x144 →1660	muller	molher		
		ÖLĒASTRO	trujal	ullastre		Olhastro	
	k'l	TORCULARE	trujal				
	klj	COC(C)HLEARE	<i>cuchara</i> ¹⁴	cullera, culler	culher	Ptg. ant. colhara	Cast. infl < cu- chillo?
3	e	dj	MĒDIĀLE almejar (Nebr.) almiar				
		PĒDIÖLA	pihuela				
	gj	LEGIÖNE	León				
	jj	PĒIÖRE	peor x>9000 ¹⁵ →1700, pior c. x50 →1700	Cat. ant. peyor x44 ¹⁶ pijor x276			Cat. infl < pits?
	o	dj	PÖDIÖLO poyuelo 2, puyuelo 3	pujol			
	rdj	HÖRDĒÖLO	orzuelo	urçol			'stye'
4	e	ks	ALEXANDER Alexandre	Cat. ant. Ale- xandre			
		MIXTĪCIO	mestizo				
	o	ks	PROXIMANO prosmano				
	skj	MÛSCIÖNE		moixó	moisson		
	stj	ÖSTĪARIO	ostiero (1258)	uixer			Cat < uix?

14. 2 exemples de *cujar* (1493, 1510), 1 de *cujara* (1513), 3 de *cujareta* (s. XV).

15. Casos en *CORDE*.

16. Casos en *CICA*.

	Cons.	Ètim	Castellà	Català	Oc.	Ptg.	Notes
5	e sj	TENSÍONE PRÉNSÍONE	tesón presón x299 prisón x73 →1500	presó		tesão	
	o sj	TONSÍONE		tusó		tosão	'fleece'
6	e kt	DICTATO	dechado				
	o ktj	NOCTUÓLO NOCTIÓLO	mochuelo x123, muchuelo x7 →1622	mussol			
	lt	CÛLTELLO	cuchillo, cochillo ¹⁷				
7	e nj	LÛSCINIÓLO	ruiseñor	rossinyol	rosinhol		Cat. < Oc.?. Cast. reformat per etimologia popular
		TINEÓSO PERPENNIANO	(Perpiñán)	tinyós ¹⁸ Cat. ant. Per- penyà x290 Perpinyà x192			Cat. →1500
		RÉNÍONE	reñón x172, riñón x724 →1606	renyó x9, ri- nyó x4, ronyó x84	renhon, rinhon, ronhon		
		SÉNÍORE	señor x>87000, siñor x3 →1500 (+240 1500→)	senyor			
	gn	PRAEGNATA	preñada				
o gn	COGNATO	cuñado	cunyat				
8	e rj	CÉRÉOLA *VIRÍOLA POSTÉRIÖRE	ciruela	virola, virolla posterol	postairol		infl. < -ARIÓLO
	o rj	*CÖRIÁMEN	corambre x28 →1500, curam- bre x2 →1396	cuíram			Cat. infl < cuir?
		CÖRIÁCEA CÖRIANDRO SCÖRIALE	coraza culantro Escorial	cuirassa escorial	coirassa	coiraça coentro	
9	e rvj	SERVIANO	Sirbián	?			
10	e prj	CÿPRIANO	Cibrián x74 →1700, Cebrián x131 →1700	Cebrià			
11	e stj	BÉSTIARE	bestiar	bestiar			

(24) Conclusions sobre la inflexió metafònica de les vocals pretòniques:
Castellà:

17. En CORDE →1400 *cuchiello* x307, *cuchillo* x250, *cochiello* x 31, *cochillo* x45.

18. Regular segons Coromines *DECat* s. v. *tinya*. Més probable infl. < *tinya*.

/e/ > /i/ en el context __rj (grup 8), i grups amb /j/ mantinguda (grup 9, després de labial), més algunes variants secundàries (?) sobretot en el grup 3, on també hi pot haver elevació vocàlica per l'hiat (*almiar*, *pibuela*, *pior*).

/o/ > /u/ en el context __ʎ > ʝ (*cogujada*, *mujer*), amb excepció (*cojón*); /o/ > /u/ en el context __n < gn (*cuñado*), i, segons Menéndez Pidal (1962: §20.2) davant de grups amb /j/ mantinguda (grups 9-10). Així *durmamos* < **durmjamos* < **dormjamos*; *pudráis* < **puđrjades* < **podrjades* serien regulars. Sembla que Menéndez Pidal infereix la regularitat de la inflexió de /o/ àtona davant de grups amb /j/ mantinguda d'acord amb el tractament de les vocals tòniques. A falta d'exemples probants del lèxic no verbal, a part *SERVIANO* > *Sirbián* i *CYPRIANO* > *Cibrián*, podem concloure que aquesta interpretació és probable, si bé no demostrada.

Català:

/e/ > /i/ en el context __rj, més algunes variants secundàries (grups 2, 3, 7). També davant de grups amb /j/ mantinguda (després de labial, segons la interpretació de Menéndez Pidal per al castellà, però sense dades demostratives).

/o/ > /u/, amb excepcions (*colló*, *moixó*).

D'acord amb allò que veiem amb les vocals tòniques, esperariem que la inflexió de /e/ (? i /o/) davant de /ʝ/ podria ser variable. I això és el que constatem amb cat. ant. *pejor* ~ *pijor*. La variació *fogir* ~ *fugir* en català antic no desdiu d'aquesta interpretació.

5 RECONSTRUCCIÓ DE PARADIGMES I EVOLUCIÓ ANALÒGICA

En aquesta secció intentem reconstruccions de paradigmes preliteraris, en dues etapes.

En l'etapa 1 hi ha només un mínim de reorganització morfològica sobre les formes heretades d'acord amb les lleis fonètiques. En l'etapa 2 veiem els resultats de certs canvis fonètics característics de les dues llengües respectives, i de certs canvis morfològics que afecten la morfologia verbal sencera. En certs casos l'etapa 2 correspon directament als paradigmes de la llengua medieval. En altres, l'etapa 2 és la base de canvis analògics que intentem explicar.

En els paradigmes corresponents a l'etapa 2, posem en lletra rodona formes que són conegudes textualment, i en cursiva formes suposades. Per al castellà les fonts són el *Corpus Diacrónico del Español* (*CORDE*). Per al català fem servir la nostra base de dades de flexió verbal medieval, establerta amb l'ajuda del *Corpus Informatizat del Català Antic* (*CICA*) i ampliada amb recerca pròpia.

Per a l'etapa 2 en ambdues llengües establim 6 models de vocalisme (amb algunes variants), incloent-hi aquells (0, 1, 6) on no hi ha inflexió etimològica heretada.

Per al castellà els canvis previs a l'etapa 1 es troben en (25).

(25) Castellà: canvis previs a Etapa 1

- metafonia davant de iod, si escau
- trasllat a la conjugació-i de verbs amb vocal alta /i/ o /u/ al radical (DÍCĒRE, FRĪGĒRE, RĪDĒRE, SCRĪBĒRE, VĪVĒRE; DŪCĒRE, LŪCĒRE, SŪMĒRĒ): *-emos*, *-edes*, *-ed(e)*, *-er(e)* → *-imos*, *-ides*, *-id(e)* *-ir(e)* (no independent dels altres canvis analògics)¹⁹
- dissimilació (freqüent, no categòrica) de /i...i/ a /e...i/ (cp. VĪCĪNO > *vecino*, ĪLĪCĪNA > *encina*, VĪGINTĪ > *veinte*); doncs /diɖemos > diɖimos > deɖimos/, /diɖedes > diɖides > deɖides/, /diɖer > diɖir > deɖir/, /diɖia > deɖia/, etc.

Castellà. Models d'alternança vocàlica Etapa 1

Mod.		Vocals anteriors	Exemples		Vocals posteriors	Exemples
0				aw-aw	'aw-aw	oír
1a	ɛ-e	+N: 'ɛ, -N: e, G: e	sentir	ɔ-o	+N: 'ɔ, -N: o, G: o	nucir
1b	e-e	'e-e	medir	o-o	'o-o	recodir
1c				u-u	'u-u	lucir, su- mir
2	ɛ-e	+L: 'e-e, -L: 'ɛ-e, G: e	venir	ɔ-o	+L: 'o-o, -L: 'ɔ-o, G: o	morir
3a		+L: 'e-i, -L: 'ɛ-e, G: e	hervir	ɔ-o-u	+L: 'o-u, -L: 'ɔ-o, G: o	cumplir
3b	ɛ-e-i	+L: 'e-i, -L: 'ɛ-e, G: i	servir, herir		o +L: 'o-u, -L: 'ɔ-o, G: u	dormir, mullir
4	e-i			o-u	+L: 'o-u, -L: 'o-o, G: u	bullir
5		+L: 'i-i, -L: 'e-e, G: i	recibir		+L: 'u-u, -L: 'o-o, G: u	subir
6		+L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i	reír, decir			

Els canvis del castellà entre les etapes 1 i 2 es troben a (26).

(26) Castellà: canvis entre Etapa 1 i Etapa 2

Canvis fonètics

- /'orj/ > /'ojɾ/ > /'uɛr/ (CŌRIO > *coiro > cuero)
- /j/ > Ø / V_[-post, -baix] _____ (/veja/ > /vea/, /rijo/ > /rio/)
- /ð/ > Ø (/riðe/ > /rie/)
- /ll/ > /ʎ/

19. Aquest trasllat, que afecta el català en menor grau, mereix un estudi més aprofundit. N'hi ha algun comentari en Barbato (2012: 43-44).

- diftongació de /'ɛ/, /'ɔ/ > /'je/, /'je/
- /aw/ > /o/ (/awðe/ > /oe/)

Canvis morfològics generals

- supressió d'alternances radicals consonàntiques excepte velar – no-velar — amb restauració de l'alternant no palatalitzada— i reemplaçament de /n/ per /ng/ en el patró-L de *venir*, /ts/ per /tsk/ en verbs amb /dz/;²⁰ els al·lomorfs consonàntics terminats en velar són els únics admesos. O en una altra interpretació, els sufixos del patró-L admeten variants amb velar inicial: -o ~ -ko ~ -go, -a ~ -ka ~ -ga, etc. (/sentso/ > /siento/, /vepa/ > /venga/)
- supressió de /j/ postconsonàntica en paradigmes del present, = extensió de les variants majoritàries dels sufixos sense /j/: -o, -a, -as, amos, -ades, -an (/sirvjamos/ > /sirvamos/)

Castellà. Models d'alternança vocàlica Etapa 2

Mod.		Vocals anteriors			Vocals posteriors	
0					'o-o	oír
1a	je-e	+N: 'je, -N: e, G: e	sentir	je-o	+N: 'je, -N: o, G: o	nucir
1b	e-e	'e-e	medir	o-o	'o-o	recodir
1c				u-u	'u-u	lucir, sumir
2	je-e	+L: 'e-e, -L: 'je-e, G: e	venir	je-o	+L: 'je-o, -L: 'je-o, G: o = 1a. +N: 'je, -N: o	morir
3a	je-e-i	+L: 'e-i, -L: 'je-e, G: e	hervir	je-o-u	+L: 'o-u, -L: 'je-o, G: o	cumplir
3b		+L: 'e-i, -L: 'je-e, G: i	servir, herir		+L: 'o-u, -L: 'je-o, G: u	dormir, mullir
4	e-i			o-u	+L: 'o-u, -L: 'o-o, G: u	bullir
5		+L: 'i-i, -L: 'e-e, G: i	recibir		+L: 'u-u, -L: 'o-o, G: u	subir
6		+L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i	reír, decir			

5.1 La reorganització dels paradigmes de la conjugació III a partir de l'etapa 2

En la reorganització dels paradigmes posteriors a l'etapa 2, observem:

1. L'activitat de certs principis de la Morfologia Autònoma
2. Certes tendències generals que afecten l'organització de les conjugacions castellanques

Principis de la Morfologia Autònoma que operen en l'evolució castellana:

20. Per analogia amb l'alternança /sk/ ~ /ts/ en, p.e. *-esko* < *-ESCO* ~ *-etses* < *-ESCES*.

Coherència/convergència del morfoma (Maiden 2004; O'Neill en premsa b: §4):

- Les caselles del patró-L haurien de manifestar el mateix al·lomorfe del radical.
- Les caselles del patró-N haurien de manifestar el mateix al·lomorfe del radical.

Conflicte entre els morfemes patró-N i patró-L (O'Neill en premsa a, 2011).

Cinc categories pertanyen a tots dos patrons alhora: 1SG.PRS.IND, 1SG.PRS.SBJV, 2SG.PRS.SBJV, 3SG.PRS.SBJV, 3PL.PRS.SBJV.

L'evolució tendeix a resoldre el conflicte; hi ha diverses maneres d'aconseguir-ho.

En castellà el patró-N és més general que el patró L —l'alternança diftong tònic-monoftong àton caracteritza un bon nombre de verbs de totes tres conjugacions, i les alternances *je-e*, *ye-o*, són molt prominents. Si bé l'associació general de diftong creixent amb síl·laba tònica era prou evident, des d'època molt primerenca aquesta associació no era necessària: es trobaven diftongs creixents àtons, per exemple (27) (dades del *CORDE*):

(27) *aprecien* 1196→, *arriesgando* 1528→, *despieçado* 1526→, *desprecies* 1250→, *diezmado* 1341→, *engruesamiento* 1500→, *ensuzies* 1250→, *frequentar* 1376→, *inquietado* 1409→, *limpie* 1330→, *nadie* 1253→, *questionando* 1443→, *secuestrado* 1439→.

Així la distribució patró-N dels diftongs creixents en la conjugació, si bé tenia un origen fonètic, arribava a ser un fenomen de la morfologia autònoma que caracteritza la morfologia verbal castellana.

Tendències generals en l'evolució del present de la conjugació III castellana:

- En el camí cap a reduir l'al·lomorphicisme, s'ha tendit a eliminar de la conjugació III les vocals mitjanes tòniques /*e*/ i /*o*/, amb èxit gairebé total, amb excepció de *venir*²¹ i cultismes, p.e. *sumergir*.
- S'ha tendit a desfavorir els diftongs creixents /*je*/, /*ye*/, sense eliminar-los del tot;
- en conseqüència, s'han afavorit les vocals altes /*i*/ i /*u*/.
- Un cop un paradigma ha adquirit /*i*/ o /*u*/, tendeix a mantenir-la, si bé cal esmentar casos de la tendència oposada en el cas-

21. /*e*/ en *venir* es devia mantenir en part per la semblança molt forta entre aquest paradigma i el de *tener*.

tellà antic, on trobem p.e. de *recebir/recibir* exemples del subjuntiu *receba, recebades, receban*, d'acord amb el model 1b d'al·lomorfs amb /e/ no variant.

- Entre els verbs amb vocals posteriors, la vocal mitjana tònica /'o/ s'ha eliminat totalment; el diftong /ue/, i /o/ àtona, s'han mantingut únicament en *dormir* i *morir*. Aquest fet s'acomplí, però, només durant el segle XVI.

Model 0. *oír*

	'oír' (< AUDĪRE)			'oír' (< AUDĪRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	awjo	awja		ojo	oja
2SG	awðes	awjas		oes	ojas
3SG	awðe	awja		oe	oja
1PL	awðimos	awjamos		oimos	ojamos
2PL	awðides	awjades		oides	ojades
3PL	awðen	awjan		oen	ojan
GER		awjendo			ojjendo
	Model 0. /aw/			'o-o	

Cast. ant. *oyo* →1613, *oes* →1406, *oe* →1310, *oen* →1275, 1SG *oya* →1571, *oyas* →c. 1700, 3SG *oya* →1774, *oyamos* →1638, *oyan* →1635.

El model 0 *oír* és l'únic de la conjugació III que manté una vocal mitjana arrodonida /o/ (< AU). Allò suggereix que una bona part dels canvis /o/ → /u/ en la resta de la conjugació III degueren produir-se abans de la monofoniació de /aw/ > /o/.²²

Model 1a. *sentir, mentir*

	'sentir' (< SĒNTĪRE)			'sentir' (< SĒNTĪRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	sentso	sentsa		sjento	sjenta
2SG	sentes	sentsas		sjentes	sjentas
3SG	sente	sentsa		sjente	sjenta
1PL	sentimos	sentsamos		sentimos	sentamos
2PL	sentides	sentsades		sentides	sentades
3PL	senten	sentsan		sjenten	sjentan
GER		sentsendo			sentjendo
	Model 1a. +N: 'e, -N: e, G: e			+N: 'je, -N: e, G: e	

1a. je - e; /'je/ en el patró-N ~ /e/ en altres contextos (àtons)

22. Pel que fa al reemplaçament d'*oyo* - *oes* per *oigo* - *oyes*, vegeu O'Neill (en premsa b: §4).

Cast. ant.: *consentades, consentays* →1493; *mentiendo* →1554, *consentiendo* →1553, *sentiendo* →1594.

Formes analògiques: *sintamos, consintades, sintiendo, consintiendo; mintades, mintiendo*, des dels orígens.

En principi el model 1a, en etapa 2, no sembla problemàtic, si bé el patró-L no té caracterització al·lomòrfica. El model originari, però, correspon només a *sentir* i *mentir*.

Es va encreuar amb un altre model que manifesta alternança diftong-mofofong (model 3: *hervir; berir; servir, vestir*, etc.) propi de més verbs, i així va adquirir /i/ en les caselles +L-N +GER; això és, amb un al·lomorf propi del patró-L, si bé dominat pel patró-N amb al·lomorf diftongat.

Model 1a. *nucir*

	'nucir' (< NŌCĒRE)			'nucir' (< NŌCĒRE)	
Etap 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etap 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	nŏsŏ	nŏsŏ		nueŏo	nueŏŏ
2SG	nŏŏes	nŏsŏs		nueŏes	nueŏŏs
3SG	nŏŏe	nŏsŏ		nueŏe	nueŏŏ
1PL	nŏŏimos	nŏsŏamos		nueŏimos	nueŏŏamos
2PL	nŏŏides	nŏsŏades		nueŏides	nueŏŏades
3PL	nŏŏen	nŏsŏan		nueŏen	nueŏŏan
GER		nŏŏendo			nueŏiendo
	Model 1a. +N: 'ŏ, -N: o, G: o			+N: 'ue, -N: o, G: o	

Cast. ant. *nozer, nozir* →1627, *nueze* →1600, *nuezen* →1410, *nueza* →1535, *noziendo* →1284

El model 1a de *nucir* s'encreuà amb el model 1c (*lucir*), probablement a través del model 3, també amb /'ue/, des d'on es va introduir /u/ en el paradigma de *nucir*. *nuzo* 1252→, *nuze* 1250→, *nuzen* 1250→, *nuzan* 1284→, *nuziando* c.1275.

Model 1b. *medir, (pedir)*

	'medir' (< MĒTRĪ)			'medir' (< MĒTRĪ)	
Etap 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etap 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	medŏo	medŏ		medo	meda
2SG	medes	medŏs		medes	medas
3SG	mede	medŏ		mede	meda
1PL	medimos	medŏamos		medimos	medamos
2PL	medides	medŏades		medides	medades
3PL	meden	medŏan		meden	medan
GER		medŏendo			mediendo
	Model 1b. 'e-e			'e-e	

Cast. ant. *mede* (x1) 1494, *mediendo* →1593, *pediendo* →1494.

Cap altre verb manifestava /e/ al radical + /j/ que no provocava metafo-
nia. Abans dels primers textos el seu paradigma fou copiat per *pedir* <
PĒTĒRE, verb molt més freqüent, que originàriament havia de manifestar al-
ternança només de /pjed-/ en el patró-N – /ped-/ fora del patró-N.

Després de perdre l'al·lomorf consonàntic caracterizador del patró-L,
medir va esdevenir un verb sense alternança de radicals —model simple,
però, poc típic de la conjugació III, sobretot abans de la introducció de lla-
tinismes. Creiem probable que primer es degué encreuar amb el model 5
(*recibir*), per tal d'adquirir vocal alta /i/ en el patró-L + GER; després, junt
amb el mateix model 5 s'adoptà la distribució del model 6: /i/ en N&L.

Model 1b. *recodir*, *acudir*, *sacudir*

	'recodir' (< RĒCŪTĒRE)			'recodir' (< RĒCŪTĒRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	rekod <u>o</u>	rekod <u>a</u>		rekodo	rekoda
2SG	rekodes	rekod <u>as</u>		rekodes	rekodas
3SG	rekode	rekod <u>a</u>		rekode	rekoda
1PL	rekodimos	rekod <u>amos</u>		rekodimos	rekodamos
2PL	rekodides	rekod <u>ades</u>		rekodides	rekodades
3PL	rekoden	rekod <u>an</u>		rekoden	rekodan
GER		rekod <u>endo</u>			rekodjendo
	Model 1b. 'o-o			'o-o	

Cast. ant. *recodir* →1500, *acudir* →1625, *acodid* →1514, *recodan* →1478,
recodades →1377, *sacodiendo* 1343

Paral·lelament amb *medir* (model 1b vocals anteriors) creiem probable
que primer el paradigma de *recodir* es degué encreuar amb el model 5 (*subir*),
per tal d'adquirir vocal alta /u/ caracteritzadora del patró-L + GER; després,
junt amb el mateix model 5 s'adoptà la distribució del model 6: /u/ en N&L.

Model 1c. *lucir*, *sumir*

	'lucir' (< LŪCĒRE)			'lucir' (< LŪCĒRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	luts <u>o</u>	luts <u>a</u>		lutsko	lutska
2SG	lu <u>des</u>	luts <u>as</u>		lu <u>des</u>	luts <u>kas</u>
3SG	lu <u>e</u>	luts <u>a</u>		lu <u>e</u>	luts <u>ka</u>
1PL	lu <u>dimos</u>	luts <u>amos</u>		lu <u>dimos</u>	luts <u>kamos</u>
2PL	lu <u>rides</u>	luts <u>ades</u>		lu <u>rides</u>	luts <u>kades</u>
3PL	lu <u>den</u>	luts <u>an</u>		lu <u>den</u>	luts <u>kan</u>
GER		lu <u>endo</u>			lu <u>jiendo</u>
	Model 1c. 'u-u			'u-u	

	'sumir' (< SŪMĒRE)			'sumir' (< SŪMĒRE)	
Etap 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etap 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	sumo	suma		sumo	suma
2SG	sumes	sumas		sumes	sumas
3SG	sume	suma		sume	suma
1PL	sumimos	sumamos		sumimos	sumamos
2PL	sumides	sumades		sumides	sumades
3PL	sumen	suman		sumen	suman
GER		sumendo			sumjendo
	Model 1c. 'u-u			'u-u	

El model 1c: /u/ sense alternar és el que a la llarga ha atret tots els verbs de la conjugació III amb vocal arrodonida a part *dormir* i *morir*. Noteu que en *lucir*, i en compostos de *-ducir*, s'ha introduït una alternança consonàntica amb velar en el patró-L.

Model 2. *venir*

	'venir' (< VĒNĪRE)			'venir' (< VĒNĪRE)	
Etap 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etap 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	veño	veña		vengo	venga
2SG	venes	veñas		vienes	vengas
3SG	vene	veña		vjene	venga
1PL	venimos	venamos		venimos	vengamos
2PL	venides	venades		venides	vengades
3PL	venen	venan		vjenen	vengan
GER		venendo			venjendo
	Model 2. +L: 'e-e, -L: 'ε-e, G: e			+L: 'e-e, -L: 'je-e, G: e	

je - e; /e/ en el patró-L (amb variant consonàntica), /'je/ en la resta del patró-N, /e/ (àtona) en la resta.

El paradigma de l'etapa 2 de *venir* s'ha mantingut fins a l'actualitat, malgrat que manifesta patró-L (amb allomorf consonàntic) dominant sobre el patró-N, que dona una alternança /'je/ - /'e/ dintre el patró-N, contrastant amb l'evolució més general de la conjugació III.

El patró-L es manté per mitjà de dos elements formals: vocal sense diftongar i presència de consonant velar (substituint nasal palatal).

Model 2. *morir*

	'morir' (< ll.v. MÖRĪRĪ)			'morir' (< ll.v. MÖRĪRĪ)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	morjo	morja		mūero	mūera
2SG	māres	morjas		mūeres	mūeras
3SG	māre	morja		mūere	mūera
1PL	morimos	morjamos		morimos	moramos
2PL	morides	morjades		morides	<i>morides</i>
3PL	māren	morjan		mūeren	mūeran
GER		morjendo			morjendo
	Model 2. +L: 'o-o, -L: 'ɔ-o, G: o			+L: 'ɥe-o, -L: 'ɥe-o, G: o = 1a +N: 'ɥe, -N: o, G: o	

Etapa 2 model 2: $\text{ɥe} - \text{o}$; / ɥe / en el patró-N ~ /o/ en altres contextos (àtons) (= model 1a).

Cast. ant. *moramos* →1786, *morjendo* →1650

Excepcionalment en el verb *morir* els canvis fonètics regulars / ojr / > / ɥer /, i / ojr / àton > / or /, van tenir l'efecte d'abolir l'al·lomorf propi del patró-L, tot restituint l'al·lomorfisme del patró-N, en la resta del qual el diftong / ɥe / era el resultat de / ɔ / tònica. En aquest cas el model 2 esdevé igual al model 1a (*nucir*) del castellà antic, o, pel que fa a l'alternança vocàlica, a *torcer* (conjugació II).

S'encreuà amb el model 3 (a/b), dels altres que tenen / ɥe /, des d'on adquireix /u/ en 1-2PL.PRS.SBJV + GER. L'evolució és paral·lela a la del model 1a (vocals anteriors).

Encreuat amb el model 1a originari, veiem: 1SG *mora* 1470

Model 3a. *hervir*

	'hervir' (< FĒRVĒRE)			'hervir' (< FĒRVĒRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	fervjo	fervja		<i>fervo</i>	<i>ferva</i>
2SG	ferves	fervjas		fjerves	<i>fervas</i>
3SG	ferve	fervja		fjerve	ferva
1PL	fervimos	firvamos		fervimos	firvamos
2PL	fervides	firvades		fervides	firvades
3PL	ferven	fervjan		fjerven	<i>fervan</i>
GER		fervendo			ferviendo
	Model 3a. +L: 'e-i, -L: 'e-e, G: i			+L: 'e-i, -L: 'je-e, G: i	

3. $\text{je} - \text{e} - \text{i}$: / je / en [+N-L], /i/ en [-N+L], /e/ en la resta. conflicte entre els dominis dels patrons N i L

Cast. ant. *ferva/herva* →1542, *ferviendo/herviendo* →1627

Model 3a. *cumplir*

	' <i>cumplir</i> ' (< CÔMLÈRE)			' <i>cumplir</i> ' (< CÔMLÈRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	kompljo	komplja		komplo	kompla
2SG	komples	kompljas		<i>kuemples</i>	<i>kompljas</i>
3SG	kömple	komplja		kuemple	kompla
1PL	komplimos	kumpljamos		komplimos	kumplamos
2PL	komplides	kumpljades		komplides	kumplades
3PL	kömplen	kompljan		kuemplen	komplan
GER		komplendo			kompliendo
	Model 3a. +L: 'o-u, -L: 'o-o, G: o			+L: 'o-u, -L: 'ue-o, G: o	

Cast. ant. *complir* →1500, *complo* 1577, *cuemple* →1330, *complimos* →1589, *complides* →1517, *complís* →1589, *cuemplen* c. 1250, *complas* 1229, *compla* →1761, *complan* →1574, *compliendo* →1594

El model 3a de *cumplir* correspon al de *hervir* entre les vocals anteriors, i se li ha de fer extensiu el mateix comentari (v. més avall).

Encreuat amb els models 1a (i 2), *cuempla* →1330 *complamos* →1301, *complades* →1496, *compláis* →1499, *cuemplan* →1330.

Encreuat amb 1b/4/5: *comple* →1516

Encreuat amb 1c (/u/): *cumplo*, *cumples*, *cumple*, *cumplen*, *cumpla*, *cumplas*, *cumplan*, *cumpliendo* des dels orígens. *Cumplimos* des de 1293, *cumplides* des de 1263.

Model 3b. *servir*, *vestir*,²³ *herir*

	' <i>servir</i> ' (< SĒRVĪRE)			' <i>servir</i> ' (< SĒRVĪRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	servjo	servja		<i>servo</i>	<i>serva</i>
2SG	serves	servjas		<i>sjerves</i>	<i>servas</i>
3SG	serve	servja		<i>sjerve</i>	<i>serva</i>
1PL	servimos	sirvjamos		servimos	sirvamos
2PL	servides	sirvjades		servides	sirvades
3PL	serven	servjan		sjerven	servan
GER		sirvjendo			sirvjendo
	Model 3b. +L: 'e-i, -L: 'e-e, G: i			+L: 'e-i, -L: 'je-e, G: i	

3b. *je* - *e* - *i*: /*je*/ en [+N-L], /*i*/ en [-N+L] + gerundi, /*e*/ en la resta. Conflict entre els dominis dels patrons N i L

23. No queda clar com devia ser el paradigma heretat de *vestir* etapa 2. Aquí el suposem igual al de *servir*, *hervir* i *herir*, però ben pot ser que no manifestés /i/ per metafonia de /e/ àtona i que fos: **vesto*, *viestes*, *vieste*, *vestimos*, *vestides*, *viesten*; **vesta*, **vestas*, **vesta*, **vestamos*, **vestades*, *vestan*; *vestiendo*, és a dir, segons el model 2 (*venir*) quant al vocalisme.

Cast. ant. *sierve*, *sierves*, *sierven* →1632, *vieste* →1494, *viesten* →1400, 3SG *serva* x2, c.1460, c.1492, *servan* →1572; *vestan* x1 1560

	'herir' (< FÉRIRE)			'herir' (< FÉRIRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	ferjo	ferja		<i>fero</i>	<i>fera</i>
2SG	fēres	ferjas		fjeres	feras
3SG	fēre	ferja		fjere	fera
1PL	ferimos	firjamos		ferimos	firamos
2PL	ferides	firjades		ferides	firades
3PL	fēren	ferjan		fjeren	feran
GER		firjendo			firjendo
	Model 3b. +L: 'e-i, -L: 'e-e, G: i			+L: 'e-i, -L: 'je-e, G: i	

El model 3 (a i b), etapa 2, manifesta dos vocalismes tòncics: /jē/ i /e/ anteriors, /jē/ i /o/ posteriors (patró-N), i dos vocalismes àtons /e/ i /i/ (anteriors), /o/ i /u/ (posteriors): /jē/, /jē/ en [+N-L], /i/, /u/ en [-N+L], /e/, /o/ en la resta. Ni el patró-N ni el patró-L + GER no manifesten un al·lomorfe coherent: en N hi ha dos vocalismes tòncics; en patró-L + GER hi ha /e/ tònic, /i/ àtona. Conflicte entre els dominis dels patrons N i L.

El model 3 va ser el resultat heretat d'una proporció significant dels verbs originaris de la conjugació III: entre les vocals anteriors *servir*, *vestir*, *herir* i *hervir*; i entre els posteriors *cumplir*, *dormir*, *mullir* i *cubrir*. El model és morfològicament problemàtic. Manifesta el màxim de possibles alternants vocàliques. Les alternances no observen ni el patró-N ni el patró-L. Creiem que el primer pas (vocal anteriors) devia ser l'adopció del diftong /jē/ en tot el patró-N. Tal canvi intraparamètric esten un al·lomorfe (amb diftong, en aquest cas) des de categories menys marcades, p.e. singular, 3a persona, indicatiu, cap a categories més marcades: 1a persona, plural, subjuntiu, pas que restaura la coherència del morfema del patró-N.

Hi podia haver igualment influència extraparamètrica, copiant el model 1a de *sentir*, que apuntava en la mateixa direcció. *Sentir* (model 1a) pel seu costat, sens dubte posteriorment, adopta la /i/ en les caselles +L-N des del model 3.

Així es constitueix el paradigma actual per a *hervir* i *herir*. Més tard *servir* i *vestir*, acompanyats per *sentir*, van abandonar el diftong etimològic, afavorint en el patró-N la /i/ dels models 5 i 6. Aquest segon pas resol totalment el conflicte entre els patrons L i N, pel mitjà d'utilitzar el mateix al·lomorfe (amb /i/) en tots dos. L'escissió del model 3 amb *servir* i *vestir* que van per un costat cap a /i/ general en el patró N&L, i amb *hervir* i *herir* que resten més fidels al diftong heretat, és fonamentalment arbitrària, i ens fa recordar que l'evolució analògica només es pot explicar en part.

Model 3a/b encreuat amb el model 1a (*sentir*): cast. ant. *siervo* →1587, *siervas* →1450, *siervan* →1423, *servamos* →1492, *servades* c. 1275, *serviendo* →1644; *vestiendo* →1614; *diferamos* 1610, *herviendo* →1627, *zaheriendo* →1605, *adheriendo* →1625, *diferiendo* →s. XX.

I després, en el cas de *servir*, *vestir* (però **no** *herir*, *hervir*), encreuat amb el model 6 —ja llatí espanyol *servientium* 969, *servant* 1051, *serviendum* 1155; *serve*, *servades*, *servan*; *vistamos*, *vistades*, *vistan* des dels orígens.

En (28) es troba la llista dels verbs del castellà actual que segueixen el model 3a/b (vocals anteriors) de *hervir*, *herir*, (i *sentir*, *mentir*).

- (28) Verbs del castellà actual que segueixen *hervir*, *herir*, (i *sentir*, *mentir*):
advertir, — *controvertir*, *convertir*, *divertir*, *invertir*, *pervertir*, *reinvertir*,
revertir, *subvertir*,
arrepentir,
digerir, — *ingerir*, *sugerir*,
erguir,²⁴
herir, - *adherir*, *circunferir*, *conferir*, *diferir*, *inferir*, *interferir*, *malherir*,
manferir, *preferir*, *proferir*, *referir*, *transferir*, *trasferir*, *zaherir* (molts compostos de ll. FERRE, però relacionats morfològicament amb *ferir*/*herir*);
hervir,
injerir, *inserir*,
mentir, - *desmentir*,
requerir,
sentir, - *asentir*, *consentir*, *presentir*, *resentir*.

A verbs originaris de la conjugació-i (*herir* < FÉRĪRE, *sentir* < SĒNTĪRE, *mentir* < MĒNTĪRĪ), s'hi atragueren verbs de les conjugacions II i III llatines amb vocal ll.v. /e/ a l'arrel: VĒRTĒRE, FĒRVĒRE, GĒRĒRE, INSĒRĒRE, QUAERĒRE, (PAENITĒRE) (alternança protocastellana /'je/ - /e/).

Model 3b. *dormir*, *mullir*, *cubrir*

	'dormir' (< DŌRMĪRE)			'dormir' (< DŌRMĪRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	dormjo	dormja		<i>dormo</i>	<i>dorma</i>
2SG	dormes	dormjas		<i>duermes</i>	<i>dormas</i>
3SG	dorme	dormja		<i>duerme</i>	<i>dorma</i>
1PL	dormimos	durmjamos		dormimos	durmamos
2PL	dormides	durmjades		dormides	durmades
3PL	dormen	dormjan		<i>duermen</i>	<i>dorman</i>
GER		durmjendo			durmjendo
	Model 3b. +L: 'o-u, -L: 'o-o, G: u			+L: 'o-u, -L: 'ue-o, G: u	

24. *Erguir* en *DRAE* també segons el model i-e. Però en *CORDE*, d'aquell paradigma només surt la 3SG *irgue*, molt rarament.

3b. $\text{ue} - \text{o} - \text{u}$: / ue / en [+N-L], / u / en [-N+L] + GERUNDI, / o / en la resta L»N. Conflicte entre els dominis dels patrons N i L:

	'mullir' (< MÖLLIRE)			'mullir' (< MÖLLIRE)	
Eta 1	Indicatiu	Subjuntiu	Eta 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	mo ɕ o	mo ɕ a		mo ɔ	mo ɔ a
2SG	mölles	mo ɕ as		m ue les	mo ɔ as
3SG	mölle	mo ɕ a		m ue le	mo ɔ a
1PL	mollimos	mu ɕ amos		mo ɔ imos	mu ɔ amos
2PL	mollides	mu ɕ ades		mo ɔ ides	mu ɔ ades
3PL	möllen	mo ɕ an		m ue len	mo ɔ an
GER		mu ɕ endo			mu ɔ iendo
	Model 3b. +L: 'o-u, -L: 'ɔ-o, G: u			+L: 'o-u, -L: 'ue-o, G: u	

Cast. ant. *mollir* →1577, *muelle* 1500, *mollimos*, *mollís* Nebrija 1492, *muellen* →1589; *cobrir* →1604, *descobrir* →1600, *descuebre* 1253, *encuebre* 1300, *cobrimos* →1557, *descobrimos* →1573, *encobrimos* →1432, *cobris* →1561, *descobris* →1550, *encobris* →1570, *encuebren* →1322, *descobra* →1463.

Encreuat amb els models 1a/2. Cast. ant. *dormamos* x1 c.1450, *dormades* x1 →1435, *dormiendo* →1626; *duerma*, *duermas*, *duerman* des dels orígens; *muellas* →1500, *muellan* →1513, *molliendo* x1 1493;

cuebra →1300, *descuebra* 1250 *descobrades* 1343, *cuebran* →1330, *cobriendo* →1490, *descobriendo* →1544;

Encreuat amb 1b/4/5: *encobres* 1470, *descobren* →1505.

En el cas de *mullir*, atracció al model 1b, seguint *bullir* (model 4).

Cubrir. Molt aviat encreuat amb el model 5, unificant el patró-L amb /u/; després 1c /u/ a tot arreu.

Ja parlant del model 3 (vocals anteriors), hem comentat la importància numèrica del model 3 i el seu caràcter problemàtic. El tractament originari entre les vocals posteriors és semblant, *mutatis mutandis*. Creiem que el primer pas (vocals posteriors) devia ser l'adopció del diftong / ue / en tot el patró-N —extensió d'al·lomorfe des de categories menys marcades a més marcades, alhora copiant el model 1a/2 de *morir*, restaurant el domini del morfema patró-N. *Dormir* s'ha mantingut en aquest estadi. *Morir* (model 1a/2) pel seu costat, adopta /u/ en les caselles +L-N des del model 3 —tipus més freqüent.

Més tard *cumplir*, *mullir* i *cubrir*, acompanyats per *nucir*, van abandonar el diftong etimològic, afavorint la /u/ dels models 5 o 1c. Aquest segon pas resol totalment el conflicte entre els patrons L i N, pel mitjà d'utilitzar el mateix al·lomorfe (amb /u/) en tots dos. Amb el pas de /o...i/ a /u...i/ (harmonia vocàlica, no necessària, però afavorida en aquest context morfològic), aquests verbs cessen de manifestar cap al·lomorphicisme al radical.

Model 4. *bullir*

	'bullir' (< BÜLLIRE)			'bullir' (< BÜLLIRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	boço	boça		boço	boça
2SG	bolles	boças		boles	boças
3SG	bolle	boça		bole	boça
1PL	bollimos	buçamos		boimos	buçamos
2PL	bollides	buçades		boides	buçades
3PL	bolle	boçan		bole	boçan
GER		buçendo			buçendo
	Model 4. +L: 'o-u, -L: 'o-o, G: u			+L: 'o-u, -L: 'o-o, G: u	

o - u: vocal alta /u/ en [+L-N] + GERUNDI, /o/ en la resta. N » L

El model 4 no té representant entre les vocals anteriors, ja que no hi va haver cap verb que tingués /e/ al radical, /j/ etimològic, i consonant que combinant amb /j/ permetés la metafonia.

Cast. ant. *bullir* →1520, *bolliendo* 1293

Encreuat amb el model 5, restaurant el patró-L amb /u/, i aleshores amb 1c, restaurant el patró-N amb /u/, abolint l'alternança vocàlica.

Model 5. *recibir, henchir*

	'recibir' (< RĒCĪPĒRE)			'recibir' (< RĒCĪPĒRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	retsibjo	retsibja		retsibo	retsiba
2SG	retsebes	retsibjas		retsebes	retsibas
3SG	retsebe	retsibja		retsebe	retsiba
1PL	retsebimos	retsibjamos		retsebimos	retsibamos
2PL	retsebides	retsibjades		retsebides	retsibades
3PL	retseben	retsibjan		retseben	retsiban
GER		retsibjendo			retsibjendo
	Model 5.+L: 'i-i, -L: 'e-e, G: i			+L: 'i-i, -L: 'e-e, G: i	

e - i: vocal alta /i/ en el patró L + GERUNDI, /e/ en la resta

Cast. ant. *recebe* →1613, *rezebemos* 1264, *receben* →1455

Encreuat amb el model 1b, *receba* →1289, *reçebades* →1501, *receban* →1619, *recebiendo* →1645

Encreuat amb el model 6; *recibo, recibes, recibe, reciben* des dels orígens.

Altres estudiosos (López Bobo 1998: 43, O'Neill, en premsa a: 44) han proposat, o han deixat entendre, que l'extensió de la vocal alta /i/ a les persones 2 i 3 del singular i 3 del plural del present d'indicatiu en el model 5 (i en circumstàncies semblants) parteix d'elements del patró-L del mateix paradigma. Com hem explicat en altres treballs (p.e. Wheeler 2012), trobem

aquesta mena d'explicació problemàtica.²⁵ En el cas present, les caselles afectades pel canvi —/e/ reemplaçada per /i/— inclouen les corresponents a les categories morfosintàctiques menys marcades: tercera persona, singular, indicatiu. Les caselles amb /i/ (patró-L) inclouen categories més marcades: primera persona, plural, subjuntiu. Creiem que un canvi intraparamigmàtic que va en direcció de més marcat a menys marcat és molt rar, si no impossible.

I en el cas dels paradigmes, castellans i catalans, que comentem, no cal invocar aquella via d'analogia, ja que n'hi ha una altra millor. La remodelació del paradigma del model 5 deu ser extraparamigmàtica —copia un altre paradigma. En aquest cas, és el model 6 (vocals anteriors) o 1c (vocals posteriors).

Noteu que en castellà antic observem una altra via d'analogia que afecta el model 5: l'extensió de la vocal /e/ des de les categories menys marcades cap al subjuntiu i al gerundi (*receba, reçebades, receban, recibiendo*). Aquesta mena de canvi representa allò que esperàriem en la reorganització intraparamigmàtica: una forma de categoria més marcada copia la d'una categoria menys marcada.

Model 5. *subir, podrir*

	'subir' (< SÚBIRE)			'subir' (< SÚBIRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	subjo	subja		subo	suba
2SG	soves	subjas		soves	subas
3SG	sove	subja		sove	suba
1PL	sovimos	subjamos		sovimos	subamos
2PL	sovides	subjades		sovides	subades
3PL	soven	subjan		soven	suban
GER		subjendo			subjendo
	Model 5. +L: 'u-u, -L: 'o-o, G: u			+L: 'u-u, -L: 'o-o, G: u	

o - u: vocal alta /u/ en el patró L + GERUNDI, /o/ en la resta. L » N

Cast. ant. *sobir* →1625, *soves* 1489, *sobe* 1494, *sobimos* →1541, *sobides* →1410, *sobís* →1541, i amb encreuament amb el model 1b *sobiendo* →1498

En etapa 2 el conflicte entre els patrons N i L es resol a favor del patró-L. Però tals models estan en desacord amb la tendència més general de l'evolució castellana a favor del manteniment o restauració del domini morfològic de patró-N, que s'aconsegueix amb l'adopció de /u/ invariant del model 1c. Creiem que hi devia haver també, durant un cert període, un paradigma paral·lel al model 6 de les vocals anteriors: p.e. *sobir; subo, subes, sube, sobimos,*

25. O'Neill (en premsa a: 22) reconeix aquest problema tot criticant les analogies intraparamigmàtiques estenen /i/ proposades de López Bobo (1998) i Penny (2002).

sobís, suben, suba, subas, suba, subamos, subáis, suban; subiendo, amb distribució fonològicament coherent: /u/ → /o/ davant de __'i (dissimilació d'altura vocàlica).

Encreuat amb el model 1c: *subes* 1400→, *sube* 1240→, *subimos* 1490→, *subís* 1499→, *suben* 1223→

Pudres des de 1536, *pudre* des de 1344, *pudrimos* des de 1588, *pudrís* des de 1611, *pudren* 1343 (JRuiz), i aleshores des de 1494. Noteu que a l'edat mitjana *pudrir* era menys freqüent que *podreecer*, que desapareix vora 1550.

Model 6. *reír, freír, decir*

	'reír' (< RÍDERE)			'reír' (< RÍDERE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	rijo	rija		rio	ria
2SG	riðes	rijas		ries	rias
3SG	riðe	rija		rie	ria
1PL	reðimos	rijamos		reimos	riamos
2PL	reðides	rijades		reides	riades
3PL	riðen	rijan		rien	rian
GER		riendo			rijendo
	Model 6. +L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i Sense inflexió per iod			+L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i	

	'decir' (< DICÈRE)			'decir' (< DICÈRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	digo	diga		digo	diga
2SG	diðes	digas		diðes	digas
3SG	diðe	diga		diðe	diga
1PL	deðimos	digamos		deðimos	digamos
2PL	deðides	digades		deðides	digades
3PL	diðen	digan		diðen	digan
GER		diðendo			diðjendo
	Model 6. +L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i Sense inflexió per iod			+L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i	

Cast. ant. també *dicir* → 1688, *dizimos* ~ *dicimos* → 1626, *dizides* ~ *dizís* → 1579

El model 6 versió *reír* (sense alternança consonàntica) evita el conflicte entre els patrons-N i -L fusionant-los (N&L). El patró-N&L aconsegueix motivació fonològica de la distribució de vocals: /e/ davant de /'i/ tònica (dissimilació), /i/ en els altres contextos. Entre els models paradigmàtics de la conjugació III és aquell que ha prosperat més, atraient-se la majoria dels verbs d'aquesta classe (29):

- (29) Verbs del castellà actual que manifesten l'alternança model 6 (*reír*):
ceñir, desceñir, receñir;
colegir, elegir, recolegir, reelegir;
concebir, preconcebir;
[decir], [bendecir], [contradecir], [desdecir], [maldecir], [predecir];
derretir;
desleír;
engreír;
estreñir, constreñir;
freír, refreír, sofreír,
gemir;
henchir, rehenchir;
heñir;
medir, acomedir, comedir, descomedir, desmedir, remedir;
pedir, competir, despedir, expedir, impedir, reexpedir, repetir;
regir, corregir;
reír, sonreír;
rendir;
reñir;
seguir, conseguir, perseguir, proseguir, reseguir, subseguir;
servir, deservir;
teñir, desteñir, reteñir;
vestir, desvestir, embestir, investir, revestir, sobrevestir, tra(s)vestir.

A verbs originaris de la conjugació-i (*medir* < MĒTRĪ, *servir* < SĒRVĪRE, *vestir* < VĒSTĪRE), s'hi atragueren verbs de les conjugacions II i III llatines predominantment amb ll.v. /e/ o /i/ a l'arrel: CĪNGĒRE, -LĪGĒRE, -CĪPĒRE, DĪCĒRE, STRĪNGĒRE, FRĪGĒRE, ĪMPLĒRE, FĪNGĒRE, -RĪGĒRE, RĪDĒRE, RĪNGĪ, TĪNGĒRE; altres en -eír; i uns quants de les conjugacions llatines II i III amb ll.v. /ε/: GĒMĒRE, PĒTĒRE, SĒQUI.

Ara tornem a l'evolució del paradigmes catalans. En (30) detallem els canvis previs a l'etapa 1 que reconstruïm.

- (30) Català: canvis previs a Etapa 1
- /ε/ > /i/, /ɔ/ > /u/ davant de iod
 - metafoia de vocals àtones davant de iod
 - trasllat parcial a la conjugació-i dels verbs amb vocal alta /i/ al radical (DĪCĒRE, AFFĪGĒRE, AFFLĪGĒRE, FRĪGĒRE, SCRĪBĒRE, VĪVĒRE; LŪCĒRE) (molt semblant al castellà)
 - dissimilació (freqüent, no categòrica) de /i...i/ a /e...i/ (igual al castellà):

doncs /diðemos > diðimos > deðimos/, /diðedes > diðides > deðides/, /diðia > deðia/, etc., cp. VÍCINO > *veí; vesitar, privilegi*.

Català. Models d'alternança vocàlica Etapa 1

Mod.		Vocals anteriors		Vocals posteriors		
1a	ε-e	+N: 'ε, -N: e, G: e	sentir, re- gir	ɔ-o	+N: 'ɔ, -N: o	oir
1b	e-e	+N: 'e, -N: e, G: e				
1c			elegir A	u-u	'u-u	lluir
2	ε-e-i	+L: 'i-e, -L: 'ε-e, G: e	venir	ɔ-o-u		
3a					+N: 'ɔ, -L-N: o, +L-N: u, G: o	complir
3b		+N: 'ε, -L-N: e, +L-N: i, G: i	servir		+N: 'ɔ, -L-N: o, +L-N: u, G: u	dormir, obrir
4a					+L: 'u-u, -L: 'ɔ-o, G: o	poder, voler
4b		+L: 'i-i, -L: 'ε-e, G:	ferir, ves- tir		+L: 'u-u, -L: 'ɔ-o, G: u	morir
4c		i			+L: 'ɔ-o, -L: 'u-u, G: u	collir
5	e-i	+L: 'e-e, -L: 'i-e, G: e	elegir B	o-u	+L: 'u-u, -L: 'o-o, G: u [=cast. 5]	bullir
6		+L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i	dir, afe- gir, eixir, re- querir			

En (31) detallam els canvis que suposem entre les etapes 1 i 2, i en (32) resumim els models d'alternança vocàlica que reconstruïm per a l'etapa 2.

(31) Català: canvis entre Etapa 1 i Etapa 2

Canvis fonètics

- Eliminació/reducció de vocals postòniques
- ð > w ~ z ~ Ø
- e > ə, ε > e
- n > Ø / __#
- ll > ʎ

Canvis morfològics generals

- supressió de /j/ postconsonàntica en paradigmes del present, = extensió de les variants majoritàries dels sufixos sense /j/, p.e. **durmjamos* > *durmam* (igual que en castellà)
- supressió de la majoria d'alternances consonàntiques excepte velar – no-velar, reemplaçament de /ɲ/ per /ng/ en el patró-L de *venir*, incorporació d'alternança /ʃ/ – /sk/ en *eixir* (molt semblant al castellà)
- 1PL -mos > -m

- GERUNDI → -nt²⁶

(32) Català. Models d'alternança vocàlica Etapa 2

Mod.		Vocals anteriors			Vocals posteriors	
1a	e-e	'e-e	sentir,	ɔ-o	+N: 'ɔ, -N: o	oir
1b	ə-e	'ə-e	regir			
1c			elegir A	u-u	'u-u	lluir, (collir)
2	e-i	+L: 'i-e, -L: 'e-e, G: e	venir			
3a				ɔ-o-u	+N: 'ɔ, -L-N: o, +L-N: u, G: o	complir
3b		+N: 'e, -L-N: N: e, +L-N: i, G: i	servir		+N: 'ɔ, -L-N: o, +L-N: u, G: u	dormir, obrir
4a					+L: 'u-u, -L: 'ɔ-o, G: o	poder, voler
4b		+L 'i-i, -L: 'e-e, G: i	ferir, vestir, (servir)		+L: 'u-u, -L: 'ɔ-o, G: u	morir
5	(ə-e-i)	+L: 'ə-e, -L: 'i-e, G: e	elegir B	o-u	+L: 'u-u, -L: 'o-o, G: u [=cast. 5]	bullir
6		+L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i =N&L: 'i-i, -L-N: e, G: i	dir, afegir, eixir, requerir		N&L: 'u-u, -L-N: o, G: u	*

*Després d'etapa 2, aquest model 6 atreu *complir*, *bullir*, *collir*, *tossir*, i també, a la llarga, altres verbs de la conjugació III pura amb vocal arrodonida —*cosir*, *engolir*, *escopir*, etc., verbs en els quals /u/ mai no va tenir una motivació fonètica. El tal model, p.e. *cumple*, *cumples*, *cumple*, *complim*, *compliu*, *cumplen*; *cumpla*, *cumples*, *cumpla*, *cumplam*, *cumplau*, *cumplen* deu ser l'origen del model alternant actual, tipus *cus* - *cosim* amb /u/ al patró-N, en el qual la síncreti subjuntiu = indicatiu en la primera i segona persones del plural ha reintroduït /o/ àtona en aquestes categories. Veiem restes del paradigma antic de *tossir* amb contrast *tossim* - *tuscam* en els paradigmes d'Alcover (Perea 2001) en el valencià d'Alacant, Alcoi, Elx, Gandia i Patró.²⁷

26. Aquest canvi té lloc durant el català medieval. L'inclouem aquí només per a simplificar la presentació, ja que no afecta la qüestió de l'alternança vocàlica. Negligim el nou model de gerundi en *-int*, sufix que s'afegeix al radical de l'infinitiu. Notem que el nou gerundi permet restablir la integritat del patró-L pur, abolint la variant 'patró-L + GERUNDI'.

27. En altres verbs en valencià, i a Benavarri (Baixa Ribagorça), es recolliren formes antigues del subjuntiu en *-am* amb vocal /u/ en la conjugació III: *cullgam*, *cusam*, *cusgam*, *cruixam*, *cruixcam*, *escupam*, *grunyam*, però, en els parlars on tals formes es trobaren, la /u/ s'havia estès també a l'indicatiu. En els parlars corresponents els dits verbs manifesten /u/ invariable.

En l'evolució dels paradigmes catalans, en contrast amb el castellà, tendeix a mantenir-se el domini del patró-L. Aquí marquem en color, tal com hem fet amb el castellà, les caselles del patró-N que manifesten vocal mitjana oberta. Les característiques pròpies del patró-N no són tan prominents que els diftongs creixents del castellà, i hi ha més pocs verbs on els dos patrons estaven en conflicte. (Generalment /ε/ > /e/ per llei fonètica regular.) Tanmateix, el conflicte es veu en el model 3, igual que en castellà, on el patró-N domina sobre el patró-L. En català el model 3 té pocs membres amb vocal anterior (només *servir*?), si bé els exemples del model 3 amb vocal posterior són més nombrosos.

En el model 1b *elegir* i en el 3a *servir* reconstruïm variació d'acord amb resultats variables de certs processos fonètics.

Model 1a. *sentir, mentir*

	'sentir' (< SĒNTĪRE)			'sentir' (< SĒNTĪRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	sentso	sentsa		sent	senta
2SG	sentes	sentsas		sents	sentes
3SG	sente	sentsa		sent	senta
1PL	sentimos	sentsamos		sentim	sentam
2PL	sentides	sentsades		sentits	sentats
3PL	senten	sentsan		senten	senten
GER		sentsendo			sentent
	Model 1a. +N: 'e, -N: e, G: e			'e-e, sense inflexió	

En català antic, malgrat el radical sense alternança vocàlica de *sentir*, *mentir*, observem el paradigma encreuat (variablement) amb els models 3b (*servir*), i 4b (*ferir*) semblantment al castellà pel que fa a la introducció de variants amb /i/ si bé, en català, la intrusió no es limita a les caselles +L-N + GERUNDI:

1SG *sint* 15b, 3PL.IND *sinten* 13b, 3SG.SBJV *sinta* 14a, *sintam* 15a, *sintats* 14b, *sintent* 13b.

1SG *mint* 15a, 2SG *mintas* 15a, 3SG *mint* 15b, 3PL.IND *minten* 14b, *mintent* 14b.

Model 1a. *regir*

' <i>réger ~ regir</i> ' (< RĒGĒRE)			' <i>réger ~ regir</i> ' (< RĒGĒRE)		
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	reǵo	reǵa		reǵ	reǵa
2SG	reǵes	reǵas		reǵs	reǵes
3SG	reǵe	reǵa		reǵ	reǵa
1PL	reǵimos	reǵamos		reǵim	reǵam
2PL	reǵides	reǵades		reǵits	reǵats
3PL	reǵen	reǵan		reǵen	reǵen
GER		reǵendo			reǵent
Model 1a. +N: 'e, -N: e, G: e			'e-e, sense inflexió		

Formes del català antic no influïdes per altres paradigmes: *réger*, 3SG *reg*, *regim*, *regits*, IND *regen*, *regent*.

Regir és atret al model 6, més freqüent, i semblant fonològicament: *afegir*, *fregir*, *llegir*:

Formes evolucionades: IND *rigen* 15a, 1SBJV *rija* 15a.

Model 1a. *oir*

' <i>oir</i> ' (< AUDIRE)			' <i>oir</i> ' (< AUDIRE)		
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	oǵo	oǵa		oǵ	oǵa
2SG	oǵes	oǵas		oǵs	oǵes
3SG	oǵe	oǵa		oǵ	oǵa
1PL	oǵimos	oǵamos		oim	oǵam
2PL	oǵides	oǵades		oits	oǵats
3PL	oǵen	oǵan		oǵen	oǵen
GER		oǵendo			oǵent
Model 1a. +N: 'o -N: o			Model 1a. +N: 'o -N: o		

Cat. ant. L'alternança consonàntica es limita al patró-L, doncs */oǵent/ (< AUDIENDO) → *oent*.

Model 1b. *elegir, corregir*

	' <i>elèger ~ elegir</i> ' (< ELIGÈRE)			' <i>elèger ~ elegir</i> ' (< ELIGÈRE)		
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu	
1SG	elego	elega		eləɟ ~ eliɟ	eləɟa	eləɟa
2SG	eləɟes	elegas		eləɟs ~ eliɟs	eləɟes	eləɟes
3SG	eləɟe	elega		eləɟ ~ eliɟ	eləɟa	eləɟa
1PL	eləɟimos	elegamos		eləɟim	eləɟam	eləɟam
2PL	eləɟides	elegades		eləɟits	eləɟats	eləɟats
3PL	eləɟen	elegan		eləɟen ~ eliɟen	eləɟen	eləɟen
GER		eləɟendo			eləɟent	
	Model 1b. 'e-e o bé 5. +N-L: 'i, +L: 'ə-e, -N-L: e, G: e			Model 1b. 'ə-e, o bé 5. +N-L: 'i, +L: 'ə-e, -N-L: L: e, G: e		

Elegir: el paradigma originari, d'acord amb l'evolució fonètica variable que hem proposat més amunt, podia manifestar tant /ə/ < i com /i/, i a més mantenia una alternança consonàntica etimològica /ɟ/ - /g/

Cat. ant. *elèger ~ elíger ~ elegir* (tots tres s. XIII), 1SG.IND *eleig, elegs*, 3SG *eleg* 13b *elig* 14a, *elegim, elegits*, IND *elegen* 13b ~ *eligen* 14b; IMPER *elig* 13b; *eleges, elega ~ elegue ~ elege, elejam, elejats, eleguen ~ elegen ~ eligen*.

Aviat és influït pel model alternant (model 6) d'*afegir, llegir: eligent* 14a, *eligam* 15a.

Corregir < CORRIGÈRE degué ser originàriament paral·lel a *elegir*. Formes antigues no influïdes per altres paradigmes: *corèger* 13b, *corríger* 13b, *corregits*, 2SBJV *correges, corregén*. Formes influïdes pel model *afegir/afíger*, etc.: 3SBJV *corríga* 14a, *corrígen* 13b.

Model 1c. *lluir*

	' <i>lluir</i> ' (< LUCÈRE)			' <i>lluir</i> ' (< LUCÈRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	lúso	lúsa		lúw	lúa
2SG	lúdes	lúsas		lúws	lúes
3SG	lúde	lúsa		lúw	lúa
1PL	lúdimos	lúsamos		lúim	lúam
2PL	lúdides	lúsades		lúits	lúats
3PL	lúden	lúsan		lúen	lúen
GER		lúdeno			lúent
	Model 1b. 'u-u			Model 1b. 'u-u	

Model 2. *venir*, (*tenir*)

	'venir' (< VÈNIRE)			'venir' (< VÈNIRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	vino	vina		ving	vinga
2SG	venes	vipas		vens	vinges
3SG	vene	vina		ve	vinga
1PL	venimos	vepamos		venim	vengam
2PL	venides	vepades		venits	vengats
3PL	venen	vipan		venen	vingen
GER		vependo			venent
	Model 2. ε - e - i: +L: 'i-e, -L: 'e-e, G: e = /i/ in NΛL ([+N,+L])			Model 2. e - i: +L: 'i-e, -L: 'e-e, G: e = /i/ in NΛL ([+N,+L])	

El model 2 queda aïllat, amb una distribució de la vocal alta que no inclou 1-2PL.PRS.SBJV.

Encreuat amb els models 4 i 6 pel que fa al vocalisme del patró-L + GER → *vingam*, *vingats*, *vinent*; també amb el model 1a, sense alternança vocàlica → *venc*, *venga*, *vengues*, *venguen*. El primer restaura la integritat de l'al·lomorfe del patró-L; el segon també, però traient tota alternança vocàlica.

Model 3a. *servir*

	'servir' (< SÈRVIRE)			'servir' (< SÈRVIRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	servjo ~ sirvjo	servja ~ sirvja		serv ~ sirv	serva ~ sirva
2SG	serves	servjas ~ sirvjas		servs	serves ~ sirves
3SG	serve	servja ~ sirvja		serv	serva ~ sirva
1PL	servimos	sirvjamos		servim	sirvam
2PL	servides	sirvjades		servits	sirvats
3PL	serven	servjan ~ sirvjan		serven	serven ~ sirven
GER		sirvjendo			sirvent
	Model 3b.+N: 'ε, -L-N: e, +L-N: i, G: i; O 4b. +L: 'i-i, -L: 'e-e, G: i			Model 3b. +N: 'e, -L-N: e, +L-N: i, G: i; O 4b. +L: 'i-i, -L: 'e-e, G: i	

Cat. ant. IND *serven* 3SG.SBJV *serva*, *sirvam*, *sirvats*, SBJV *serven*, *sirvent*.

En etapa 1 (variant 3b *servja*, etc.) N domina L; conflicte entre els dos patrons. Amb el pas de /ε/ a /e/ el patró N esdevé menys prominent, però en la versió 3b aconsegueix restringir /i/ a les caselles +L-N, +GER. En la versió 4b (variant *sirva*) es respecta la integritat del patró-L + GER, marcat per la vocal alta.

Encreuat amb el model 1a (sense alternança): *servats* 14a, *servén* 14a; eliminació de l'al·lomorfe, i és clar, amb el model incoatiu → *serveix*, etc.

Model 3a. *acomplir, complir, omplir*

	'complir' (< COMPLÈRE)			'complir' (< COMPLÈRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	kɔmpljo	kɔmplja		kɔmple	kɔmpla
2SG	kɔmples	kɔmpljas		kɔmples	kɔmples
3SG	kɔmple	kɔmplja		kɔmple	kɔmpla
1PL	kɔmplimos	kumpljamos		kɔmplim	kumplam
2PL	kɔmplides	kumpljades		kɔmplits	kumplats
3PL	kɔmplen	kɔmpljan		kɔmplen	kɔmplen
GER		kɔmplendo			kɔmplent
	Model 3a. ɔ - o - u: +N: 'ɔ, -L-N: o, +L-N: u, G: o			Model 3a. ɔ - o - u: +N: 'ɔ, -L-N: o, +L-N: u, G: o	

Cat. ant. *complir, cumplir, omplir, umplir* 3SG.IND *comple, omple, complim, complits, ompliu*, IND *complen, omplen; umplam, cumplats, umplats, complén*.

Igual que en el model 3 del castellà, ací veiem conflicte entre els patrons N i L, amb domini del patró-N. Com que en general en català el patró-L predomina, l'evolució del model 3a tendeix a resoldre el conflicte seguint el model 4 o 5, introduint /u/ generalment en el patró-L, o, anant més enllà, introduint /u/ en el patró L&N, paral·lelament al model 6 de les vocals anteriors (tipus *afegir*), si no és que s'adapta al model 1b /u/ sense cap alternança. Aquest model 3a, evolucionat per donar /u/ en el patró L&N, és la font de l'alternança *o-u* actual (*cosir*, etc.).

Igual que el model 3 del castellà s'escindeix en dos, de manera essencialment arbitrària (*herir, hervir, dormir* per una banda, *servir, vestir, cumplir* per l'altra), s'escindeix el model 3 del català: *dormir, cobrir, obrir* mantenen /ɔ/ en el patró-N, i tendien a estendre /o/ àtona al cost de /u/ heretada. Per altra banda, *complir, omplir* tendien a adoptar /u/ en el patró-N. En el català antic observem molts més casos de /u/ en *complir, omplir* que en *cobrir, obrir*.

Encreuat amb els models 4, 5 L » N: *cumpla* 15a, *umpla* 15a, SBJV *acumplen* 12b, *cumplen* 14a, *umplen* 15a.

Encreuat amb el model 1b (/u/ sense alternança): IND *cumples* 14a, *umples* 14a, IMPER *umple* 14a, 3SG.IND *cumple* 13b, *umple* 14a, *umplits* 15b, *cumplen* 14a, *umplen* 15a.

Encreuat amb el model 1a (/ɔ/-/o/ sense inflexió): *omplatz* 14a.

Model 3b. *dormir*; *cobrir*, *descobrir*, *encobrir*, *obrir*

	' <i>dormir</i> ' (< DÖRMĪRE)			' <i>dormir</i> ' (< DÖRMĪRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	dərmjo	dərmja		dərm	dərma
2SG	dərmes	dərmjas		dərms	dərmes
3SG	dərme	dərmja		dərm	dərma
1PL	dormimos	durmjamos		dormim	<i>durmam</i>
2PL	dormides	durmjades		dormits	durmats
3PL	dərmen	dərmjan		dərmen	dərmen
GER		durmjendo			durment
	Model 3b. ə - o - u: +N: 'ə, -L-N: o, +L-N: u, G: u			Model 3b. ə - o - u: +N: 'ə, -L-N: o, +L-N: u, G: u	

Dormir: cat. ant. 1SG *dorm*, *dorms*, 3SG *dorm*, *dormim*, *dormits*, IND *adormen*; 1SG *dorma*, *dormes*, 3SG *dorma*, *durmats*, SBJV *adormen*, *durment*.

Encreuat amb el model 3a: *dormén* 13b.

Cobrir, *descobrir*, *encobrir*, *obrir*: cat. ant. *cobrir*, *cubrir*, *descobrir* IND *descobres*, 3SG.IND *cobre*, *descobre*, *obre*, *cobrim*, *cobrits*, *obrits*, IND *obren*; 2SG.SBJV *cobres*, *descobres*, *obres*, 3SG *cobra*, *descobra*, *obra*, *cubrats*, *descubrats*, SBJV *descobren*; *ubrens*.

Encreuat amb el model 1a (/ə/-/o/ sense inflexió): *cobrats* 14b, *descobrats* 14b, *obrats* 15b, *encobren* 14a.

Encreuat amb els models 4, 5 L » N : SBJV *descubren* 14a.

Model 4a. *poder*, *voler*; cat. ant. *doler*, *soler*

	' <i>poder</i> ' (< ll.v. PÖTERE)			' <i>poder</i> ' (< ll.v. PÖTERE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	pufo	pufa		puʃ	puʃa
2SG	podes	puʃas		pots	puʃes
3SG	pode	puʃa		pət	puʃa
1PL	podemos	puʃamos		podəm	puʃam
2PL	podedes	puʃades		podəts	puʃats
3PL	poden	puʃan		pəden	puʃen
GER		podendo			podent
	Model 4a. ə - o - u: +L: 'u-u, -L: 'ə-o, G: o			Model 4a. ə - o - u: +L: 'u-u, -L: 'ə-o, G: o	

	'voler' (< ll.v. VŌLĒRE)			'voler' (< ll.v. VŌLĒRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	vuŀo	vuŀa		vuŀ	vuŀa
2SG	vŀes	vuŀas		vŀs	vuŀes
3SG	vŀe	vuŀa		vŀl	vuŀa
1PL	volem	vuŀamos		vŀem	vuŀam
2PL	vŀedes	vuŀades		vŀets	vuŀats
3PL	vŀen	vuŀan		vŀen	vuŀen
GER		volendo			volent
	Model 4a. ɔ - o - u: +L: 'u-u, -L: 'ɔ-o, G: o			Model 4a. ɔ - o - u: +L: 'u-u, -L: 'ɔ-o, G: o	

En *poder*, *voler*, s'ha mantingut l'alternança vocàlica en el patró-L fins a l'actualitat, si bé en *poder* s'adopta un al·lomorfe velar /pug-/ i en *voler*, per al subjuntiu, un al·lomorfe /vulg-/ o /vuŀg-/. Actualment són els únics verbs de la conjugació II amb alternança metafònica. *Doler* i *soler* han abandonat els al·lomorfs radicals amb /u/ que veiem a l'edat mitjana.

Model 4b. *ferir*, *merir*

	'ferir' (< FĒRĪRE)			'ferir' (< FĒRĪRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	firjo	firja		fir	fira
2SG	feres	firjas		fers	fires
3SG	ferē	firja		fer	fira
1PL	ferimos	firjamos		ferim	firam
2PL	ferides	firjades		ferits	firats
3PL	feren	firjan		feren	firen
GER		firjendo			firent
	Model 4b. ε - e - i: +L: 'i-i, -L: 'ε-e, G: i			Model 4b. e - i: +L: 'i-i, -L: 'e-e, G: i	

En etapa 2, e - i: /i/ en el patró L + GER, /e/ en la resta. L » N

Ferir, *merir* < MĒRĒRE (gerundi **merent* < MĒRĒNDŌ esperat, només *mi-ment* atestat); el paradigma va ser copiat per verbs derivats del llatí FERRE: *oferir*, *proferir*, *referir*, *soferir*; i de QUAERERE: *querre* ~ *querir*, (*conquerir*, *enquerir*, *requerir*: v. també model 6).

Cat. ant. *quir*, *quers*, *quer*, *querem* ~ *querim*, *querets* ~ *querits*, *queren*; *quires*, *quira*, *quiram*, *quirats*; *querent* < QUAERENDO ~ *quirent*

El model 4b, que demostra el patró-L dominant sobre el patró-N, tendia a encreuar-se amb el model 6, amb vocal /i/ en el patró N&L, model que resol el conflicte entre els dos patrons. A més el model 6 és propi d'un bon nombre d'arrels, algunes de molt freqüents.

Model 4b. *vestir*

	'vestir' (< VĒSTĪRE)			'vestir' (< VĒSTĪRE)	
Eta 1	Indicatiu	Subjuntiu	Eta 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	vi fo	vi fa		vist	vista
2SG	vestes	vi fas		vests	vistes
3SG	veste	vi fa		vest	vista
1PL	vestimos	vi famos		vestim	vistam
2PL	vestides	vi fades		vestits	vistats
3PL	vesten	vi fan		vesten	visten
GER		vi fendo			vistent
	Model 4b. e - e - i: +L: 'i-i, -L: 'ε-e, G: i			Model 4b. e - i: +L: 'i-i, -L: 'e-e, G: i	

Cat. ant. *vist*, *vest*, *vestits*, *vesten*, 3SBJV *vista*, *vistam*, *vistats*, SBJV *visten*, *vistent*.

Encreuat amb el model 1a (/e/ en *vest-* sense alternança), SBJV *vesten* 14b, *vestes* 15a, *vestent* 13b.

Encreuat amb el model 6 (/i/ en N&L = /i/ → /e/ / ___(C)i): *vist* IMP 15a, 3SG.IND *vist* 15b.

Model 4b. *morir*

	'morir' (< ll.v. MŌRĪRĪ)			'morir' (< ll.v. MŌRĪRĪ)	
Eta 1	Indicatiu	Subjuntiu	Eta 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	mujrjo	mujrja		mujr	mujra
2SG	mōres	mujrjas		mōrs	mujres
3SG	mōre	mujrja		mōr	mujra
1PL	morimos	mujrjamos		morim	mujram
2PL	morides	mujrjades		morits	mujrats
3PL	mōren	mujrjan		mōren	mujren
GER		mujrjendo			mujrent
	Model 4b. o - o - u: +L: 'u-u, -L: 'ɔ-o, G: u			Model 4b. o - o - u: +L: 'u-u, -L: 'ɔ-o, G: u	

Cat. ant. *morir*, *murir*; *muyr*, *mors*, *mor*, *morim*, *morits*, *moren*; 1SG *muyra*, *muyres*, 3SG *muyra*, *muyram*, *muyrats*, *muyren*; *muyrent* — paradigma normal fins més ençà de 1500, i actual en valencià, llevat del sincretisme modern 1-2PL.PRS.SBJV = IND.

Encreuat amb el model 1a (raríssim en català antic): 3SG.SBJV *mora* 13a, 14b.

Model 4c. *collir*, *acollir*, *recollir*

	'cúller - collir' (< COLLIGÈRE)			'cúller - collir' (< COLLIGÈRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1sg	kəłqo	kəłqa		?	?
2sg	kułes	kəłqas		kułs	?
3sg	kułe	kəłqa		kuł	?
1pl	kułemos ~ kułimos	kəłqamos		kułəm ~ kułim	kułam
2pl	kułedes ~ kułides	kəłqades		kułəts ~ kułits	kułats
3pl	kułen	kəłqan		kułen	?
ger		kułendo			kułent
	Model 4c. ə - o - u: +L: 'ə-o, -L: 'u-u, G: u			→ Model 1c. 'u-u sense alternança	

Cat. ant. Les úniques formes del present amb /o/ són de l'infinitiu *collir*, *acollir*, *recollir*, un cas del gerundi innovat *collint*, i un d'*acolliu* (*Spill*).

Sembla que la variant etimològica */kəłq-/ del patró-L fou reemplaçada més aviat de seguida amb la variant 'bàsica' /kuł-/. Així les variants antigues (poques) amb /o/ serien analògiques.

Model 5. *bullir*

	'bullir' (< BULLIRE)			'bullir' (< BULLIRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	buło	buła		buł	buła
2SG	bolles	bułas		bołs	bułas
3SG	bolle	buła		boł	buła
1PL	bollimos	bułamos		bołim	bułam
2PL	bollides	bułades		bołits	bułats
3PL	bullen	bułan		bołen	bułen
GER		bułendo			bułent
	Model 5. o - u: +L: 'u-u, -L: 'o-o, G: u			Model 5. o - u: +L: 'u-u, -L: 'o-o, G: u	

Cat. ant. INF *bullir*, *bullir*; 3SG.IND *bull*.

Igual que altres verbs, el model 5 adopta el model derivat del 3, amb /u/ en el patró L&N (+ GER): 3SG *bull* 14a, *bullen* 15b.

Model 6. *dir*

	'dir' (< DÍCERE)			'dir' (< DÍCERE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	digō	diga		dig	diga
2SG	diðes	digas		diws	diges
3SG	diðe	diga		diw	diga
1PL	deðimos ~ diðemos	digamos		deim ~ diəm	digam
2PL	deðides ~ diðedes	digades		deits ~ diəts	digats
3PL	diðen	digān		dien	digēn
GER		diðendo			dient
	/i/ sense alternar, o: Model 6. e - i: +L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i Sense inflexió per iod			/i/ sense alternar, o: Model 6. e - i: +L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i	

e - i: /i/ en el patró-L + GER, 'i-e a la resta. És a dir /i/ amb dissimilació: /i/ → /e/ / ___ (C)'i; /i/ en L&N, /e/ en -L-N.

En *dir* hi ha variació antiga *deim* ~ *diem*, *deits* ~ *diets*. Però fins a la segona meitat del segle XIII trobem només *deim* (~ *dezim*); 1250-1299 *deim* x74 (84%), *diem* x14 (16%); *deits* x17. 1300-1349 *deim* x148 (95%) *diem* x8 (5%); *deits* x64. *Diets* no apareix fins a la segona meitat del s. XIV.

Amb les variants *deim*, *deits* el paradigma s'assembla al d'*eixir* (model 6): el vocalisme respecta el patró N&L, i el consonantisme, el patró-L.

Model 6. *eixir*, (*teixir*)

	'eixir' (< EXĪRE)			'eixir' (< EXĪRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	iʃo	iʃa		isk	iska
2SG	iʃes	iʃas		iʃs	iskas
3SG	iʃe	iʃa		iʃ	iska
1PL	eʃimos	iʃamos		eʃim	iskam
2PL	eʃides	iʃades		eʃits	iskats
3PL	iʃen	iʃan		iʃen	isken
GER		iʃendo			iʃent
	Model 6. e - i: +L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i			Model 6. e - i: +L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i	

Ací en *eixir* suposem que /ksj/ provoca inflexió tant de /ɛ/ tònica com de /e/ àtona, mentre que /ks/ la provoca només de /ɛ/ tònica.

En etapa 1 el canvi fonètic, suposem, produeix una distribució de /i/ en N&L + GER, sense conflicte entre els dos patrons. La introducció de la variant velar crea un paradigma, que perviu fins a l'actualitat en valencià, on el vocalisme respecta el patró N&L, i el consonantisme, el patró-L.

Cat. ant. abans de 1300, també *esca*, *esques*, *esquen*.

De TÈXÈRE, verb sense iod flexiva heretada, tindriem en etapa 2 el paradigma: *tiſe*; *tiſ*, *tiſs*, *tiſ*, *teſim*, *teſits*, *tiſen*; *tiſa*, *tiſes*, *tiſa*, *teſam*, *teſats*, *tiſen*; GER *teſent*. Les formes atestades del català antic són massa poques per poder seguir l'evolució exacta d'aquest verb, però sembla que aviat imità el paradigma d'*eixir*, adoptant un al·lomorfe amb /sk/ en el patró-L, atès que veiem 3SG.PRS.SBJV *tischa*, 3PL.PRS.SBJV *tisquen*, s. 14a.

Model 6. *afegir*, *confegir*, *fregir*, *sofregir*

	'afiger ~ afegir' (< AFFIGÈRE)			'afiger ~ afegir' (< AFFIGÈRE)	
Etapa 1	Indicatiu	Subjuntiu	Etapa 2	Indicatiu	Subjuntiu
1SG	afigo	afiga		afid̥	afid̥a
2SG	afid̥es	afigas		afid̥s	afid̥es
3SG	afid̥e	afiga		afid̥	afid̥a
1PL	afed̥imos ~ afed̥emos	afigamos		afed̥im	afid̥am
2PL	afed̥ides ~ afid̥edes	afigades		afed̥its	afid̥ats
3PL	afid̥en	afigan		afid̥en	afid̥en
GER		afid̥endo			afid̥ent
	sense alternar, o: Model 6. e - i: +L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i Sense inflexió per iod			Model 6. e - i: +L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i = /i/ en N&L + GER	

Igual que el model 6 del castellà (*veír*, etc.), l'alternança en cat. *afegir* etc. no correspon a metafonia que opera sobre vocal mitjana, sinó a dissimilació de vocals altes en síl·labes contigües. Tal alternança, no necessària fonològicament, rebia suport en paradigmes metafònics, p.e. *ferir*, *vestir*, *eixir*, *servir*. L'evolució de les dues llengües és molt semblant en aquest aspecte.

El model 6 (*afegir* ~ *afiger*) és seguit per *llegir* amb alguna variació: *legir* ~ *ligir* ~ *líger*, 1SG *lig*, 3SG *lig*, *legim* ~ *ligem*, *legits* ~ *ligets*, IND *ligen*; *liges*, *lija*, *lijam* ~ *liscam*, *lijats* ~ *liscats*, *ligent*. El model 6 d'*afegir* atrau en el català antic altres verbs amb /e/ o /i/ a l'arrel:

cenyir

finir ~ *fenir*

fingir ~ *fengir*

penedir, 1SG *penet*, *penit*, *pinet*, però més sovint el paradigma té /e/ a la primera síl·laba, seguit de /e/ a la segona (model etimològic), o /i/ tònica a la segona, /e/ àtona davant de /i/ a la desinència.

seguir, *consequir*, *aconsequir*, *proseguir* (3SG *aconsich* 14a, *consiga* 13a, *sig* 13b, *prosiguen* 15a, *siguen*, 15b, *siguent* 13b; 3IND *sech* 15b, *aconsec* 15b)

tenyir ~ *tínyer* ~ *tènyer*: *tènyer*, *tenyen* (14b) poden ser formes etimològiques, si /ng^{eti}/ > /ɲ/ no provoca inflexió de /e/, com no ho fan /nj/ ni /gn/.

Així el model 6 ve a ser el més típic dels models alternants amb vocal alta en la conjugació III, igual que en castellà, i amb el mateix resultat que la distribució adquireix motivació fonològica: /i/ dissimilada a /e/ davant de /i/ tònica.

Model 6. *requerir*, *conquerir*, *enquerir* (amb /i/ < I etimològica)

Etapa 1	'requerir' (< REQUIRERE)		Etapa 2	'requerir' (< REQUIRERE)	
	Indicatiu	Subjuntiu		Indicatiu	Subjuntiu
1SG	rekiro	rekira		rekir	rekira
2SG	rekires	rekiras		rekirs	rekires
3SG	rekire	rekira		rekir	rekira
1PL	rekerimos ~ rekirimos	rekiramos		rekerim ~ rekirim	rekiram
2PL	rekerides ~ rekirides	rekirades		rekerits ~ rekirits	rekirats
3PL	rekiren	rekiran		rekiren	rekiren
GER		rekirèndo			rekirent
	/i/ sense alternar o Model 6. e - i: +L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i sense inflexió per iod			/i/ sense alternar o Model 6. e - i: +L: 'i-i, -L: 'i-e, G: i sense inflexió per iod	

Cat. ant. 1SG.IND *requir* 13b, *requirs* 15b, 3SG *requir* 13b, *ind requiren* 14a; 1SG *requira* 15a, *requires* 14b, 3SG *requira* 14b, *conquiram* 14a, *requiram* 14b, *enquirats* 13b, *conquirats* 14a, *requirats* 14a, SBJV *enquiren* 14a, *conquiren* 14b, *requiren* 15a, *enquirén*, *requirén* 13b, *conquirent* 14a.

Requerir etc. són atrets al model 4b de *ferir*, seguint el model de llur verb base *querir* ~ *querre*: *conquerre* 12b, *enquerer* 13b, *requerre*, 13b; 3SG.IND *enquer* 13a, *requer* 13b, IND *requeren* 13b; o al model 3a: 3SG.SBJV *requera* 15a, *requéran* 14b.

6 CONCLUSIONS

Totes dues llengües manifesten en el sistema del present al·lomorfes de radical amb vocal alta, alternant amb vocal no alta. Aquesta alternança és característica de la conjugació III —exclusivament en castellà, amb dues excepcions en el català contemporani.

L'origen del model alternant és fonològica: metafonia de certes vocals mitjanes (tancades o obertes) en certs contextos amb iod o grups amb iod. La distribució lèxica de l'alternança, i la seva distribució dins del paradigma,

correspon només en part, i en grau reduït, a la distribució etimològica, que hem intentat establir d'acord amb els testimonis no verbals de les lleis fonètiques.

En totes dues llengües la distribució de l'alternança ha estat subjecta a analogia morfològica, la qual ha tendit a:

- reduir el nombre de models d'alternança
- concentrar els verbs afectats en uns pocs models preferits

Les alternances vocàliques afecten dos blocs de categories morfosintàctiques — «morfomes»: patró-N i patró-L (+gerundi), els quals poden estar en conflicte en les caselles que pertanyen a tots dos patrons. El conflicte es pot resoldre de diverses maneres:

- donant preferència o predomini a un dels morfomes —sobretot al patró-N en castellà, que és prominent en la conjugació de molts verbs de totes tres conjugacions —menys en català;
- establint un morfoma compost: N&L (+gerundi) que correspon a les caselles que corresponen a patró-N o patró-L (+ gerundi).

El morfoma compost patró N&L aconsegueix motivació fonològica, amb les vocals anteriors. Tal model, en ambdues llengües, troba suport en un nombre significant de verbs amb /i/ tònica originària, en què una /i/ bàsica esdevé /e/ per dissimilació davant de /i/ tònica.

En la llengua de l'edat mitjana i del renaixement hi ha força variació en els paradigmes. Una de les tendències, poc sorprenent, és la d'abolir tot al·lomorfisme del radical verbal. Aquesta tendència ha fet molt de camí en castellà en les alternances de vocals arrodonides: actualment hi ha /u/ invariant llevat dels 2 verbs *dormir* i *morir*.

En la llengua antiga també podem observar simplificació d'alternança que afavoria vocals mitjanes no alternants i que a la llarga no va prosperar. En castellà topava amb una altra tendència més general, la de limitar les arrels amb vocal mitjana a la conjugació II (i I). En català topava amb la tendència a generalitzar el model «incoatiu» de la conjugació III.

APÈNDIX. DADES (*CORDE*) SOBRE VOCALS ALTES O MITJANES EN EL GERUNDI DE VERBS CASTELLANS DE LA CONJUGACIÓ III

	s. XIII	s. XIV	s. XV	s. XVI
moriendo	16	23	115	43
muriendo	35	34	170	1244
serviendo	18	9	97	62
sirviendo	25	8	103	607
f/herviendo	2	0	19	30
f/hirviendo	5	3	8	129
(-)f/herviendo	38	66	168	78
(-)f/hirviendo	74	107	218	874
vestiendo	0	2	11	3
vistiendo	1	0	13	62
compiendo	16	23	55	15
cumpliendo	27	26	87	475
(-)cobriendo	11	4	34	5
(-)cubriendo	21	18	117	822
dormiendo	30	58	227	161
durmiendo	74	36	147	831

Seguí quina sigui la forma etimològica, la preferència general és per a la forma amb vocal alta, si bé *ferviendo/herviendo* predomina sobre *firviendo/hirviendo* al s. XV, i *dormiendo* sobre *durmiendo* als ss. XIV i XV.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BARBATO, MARCELLO (2012): «Origen y evolución de las alomorfías vocálicas radicales en el sistema verbal español y portugués». *Revue de linguistique romane* vol. 76, p. 39-63.
- CANO AGUILAR, RAFAEL (1986): «El vocalismo radical de los verbos españoles. Problemas de interpretación». *Archivum* vol. 36, p. 421-459.
- CICA = *Corpus Informatizat del Català Antic*. <http://lexicon.uab.cat/cica/>
- CORDE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Corpus diacrónico del español*. <http://corpus.rae.es/cordenet.html>
- LLOYD, PAUL M. (1993): *Del latín al español*. Versión española de ADELINO ÁLVAREZ RODRÍGUEZ. Madrid; Gredos.
- LÓPEZ BOBO, MARÍA JESÚS (1998): *El vocalismo radical átono en la conjugación castellana*. Oviedo: Universidad de Oviedo, Departamento de Filología Española.

- MAIDEN, MARTIN (2004): «Morphological autonomy and diachrony». BOOIJ, GEERT / VAN MARLE, JAAP (eds.), *Yearbook of Morphology 2004*. Dordrecht, Springer, p. 137-175.
- MALKIEL, YAKOV (1966): «Diphthongization, monophthongization, metaphony. Studies in their interaction in the paradigm of the Old Spanish *-ir* verbs». *Language* vol. 42.2, p. 430-472.
- MENÉNDEZ PIDAL, RAMÓN (1962): *Manual de gramática histórica española*. 11a edición. Madrid, Espasa-Calpe.
- MEYER-LÜBKE, W. (1935): *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. 3rd ed. Heidelberg, Winter.
- O'NEILL, PAUL (2011): *The Ibero-Romance verb: allomorphy and the notion of the morpheme*. DPhil thesis, University of Oxford.
- O'NEILL, PAUL (en premsa a): «Alternancias vocálicas en el presente de los verbos en *-ir*. Un análisis desde la Morfología Autónoma». *Revista de la Historia de la Lengua Española*.
- O'NEILL, PAUL (en premsa b): «New perspectives on the effects of yod in Ibero-Romance». *Bulletin of Spanish Studies*.
- PENNY, RALPH (2002): *A history of the Spanish language*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- PENSADO RUIZ, CARMEN (1984): *Cronología relativa del castellano*. Salamanca, Universidad de Salamanca.
- PEREA, MARIA DEL PILAR (2001): «*La flexió verbal en els dialectes catalans*» d'A. M. Alcover i F. de B. Moll. *Les dades i els mapes*. Mallorca, Moll. CD-ROM.
- WHEELER, MAX W. (2011): «The evolution of a morpheme in Catalan verb inflection». MAIDEN, MARTIN / SMITH, JOHN CHARLES / GOLDBACH, MARIA / HINZELIN, MARC-OLIVIER (eds.), *Morphological Autonomy. Perspectives from Romance inflectional morphology*. Oxford: Oxford University Press, p. 183-209.

